

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN ARASINDAKİ SOSYAL VE EKONOMİK İLİŞKİLER

SOCIAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND BULGARIA DURING THE SECOND WORLD WAR YEARS

Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ*-Hasan KARAKUZU**

Geliş Tarihi/Received:17.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted:18.12.2021

SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra - KARAKUZU, Hasan, (2022), "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye İle Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler", Belge Dergisi, S.23, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2022/1, ss. 197-226.

Öz

Atatürk döneminde Türkiye ve Bulgaristan, birbirlerine karşı dikkatli, özenli ve mesafeli bir diplomasi siyasetini takip etmiştir. Özellikle Bulgaristan 1933 yılından sonra revizyonist bir dış politika takip ederken, Türkiye ise anti-revizyonist bir politika takip etmiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti liderliğinde 9 Şubat 1934 tarihinde sınırların güvence altına alınmasını ön plana alan Yunanistan, Yugoslavya, Romanya'nın katıldığı Balkan Antantı imzalanmıştır. Ancak Bulgaristan revizyonist politikası sebebiyle Balkan Antantına katılmamıştır. Antant sonrasında Bulgaristan, Balkan coğrafyasında yaşanan gelişmeleri de göz önüne alarak 31 Temmuz 1938 tarihinde Balkan Antantı üyesi devletler adına Yunanistan ile Selanik Antlaşması'nı imzalamıştır. Balkan Antantına bağlı devletler tarafından memnuniyetle karşılanan antlaşma, Bulgaristan'ın iyi komşuluk ilişkilerini devam ettirmesini göstermesi bakımından önemlidir. II. Dünya Savaşı'nın başladığı ilk yıllarda Türkiye ve Bulgaristan tarafsızlık siyasetini izleyerek sınırlarının güvenliği ve kendi ülkelerine herhangi bir saldırı olmaması için çaba harcamıştır. Savaşın git gide tüm dünyayı etkilemeye başlamasıyla birlikte Bulgaristan fikrini değiştirerek Almanya öncülüğündeki Mihver Devletlerine katılmıştır. Türkiye ise başta ABD, İngiltere ve Rusya'nın savaşa katıl çağrılarına rağmen tarafsızlık ilkesinden taviz vermemiştir. İki ülke farklı politikalar izlemiş olsalar da II. Dünya Savaşı esnasında birbirlerine karşı düşmanca bir tavır sergilememiştir. Hatta bu süreçte ekonomik antlaşmaların yapılması devam etmiş, Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan'da yaşayan Türklerin başta sosyal, kültürel ve eğitim haklarının çözülmesine yardımcı olmaya çalışmıştır. Çalışmanın amacı; Türkiye ile Bulgaristan arasında 1939 yılından siyasi ilişki ve haberleşmenin kesildiği Mayıs 1945 yılına kadar geçen süre içerisinde Bulgaristan Türklerinin sosyal ve kültürel hayatını, yaşadıkları zorlukları ve iki ülkenin bu süre içerisinde karşılıklı toplumsal olaylar karşısında takındıkları tavrı ortaya koyabilmek, birbirleri ile imzaladıkları ekonomik antlaşmaların ülke ekonomilerine katkılarını gözler önüne serebilmektir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Bulgaristan, Sosyal, Ekonomik, Kültürel.*

* Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: esradeğerli@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-3372-1034>).

** Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, ZMYO, E- mail: hasan_karakuzu@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-1808-3337>).

Abstract

During the Atatürk period, Turkey and Bulgaria followed a careful, attentive and distant diplomacy policy towards each other. Especially after 1933, while Bulgaria followed a revisionist foreign policy, Turkey followed an anti-revisionist policy. In this context, under the leadership of the Republic of Turkey, the Balkan Entente was signed on February 9, 1934, with the participation of Greece, Yugoslavia and Romania, which prioritized the securing of the borders. However, Bulgaria did not join the Balkan Entente due to its revisionist policy. After the Entente, Bulgaria, taking into account the developments in the Balkan geography, signed the Thessaloniki Treaty with Greece on 31 July 1938 on behalf of the Balkan Entente member states. The treaty, which was welcomed by the states affiliated to the Balkan Entente, was important in terms of showing that Bulgaria continued its good neighborly relations. In the first years of the Second World War, Turkey and Bulgaria followed the policy of neutrality and made efforts to ensure the security of their borders and to prevent any attack on their own countries. As the war started to affect the whole world, Bulgaria changed its mind and joined the Axis Powers under the leadership of Germany. Turkey, on the other hand, did not compromise on the principle of neutrality despite the calls of the USA, England and Russia to join the war. Although the two countries followed different policies, during the World War II, they did not show a hostile attitude towards each other. Even in this process, the making of economic agreements continued, and the Republic of Turkey tried to help the Turks living in Bulgaria to solve their social, cultural and educational rights. The purpose of the study is to reveal the social and cultural life of the Bulgarian Turks, the attitudes of the two countries against mutual social events during the period between 1939 and May 1945, when the political relations and communication between Turkey and Bulgaria were cut, and to reveal the contributions of the economic agreements they signed with each other to the national economies.

Keywords: *Turkey, Bulgaria, Social, Economic, Cultural.*

GİRİŞ

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı sonrasında dış politikanın temeli olan “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesi olumlu anlamda Avrupa ve Balkanlardaki devletler üzerinde etki göstermiştir. Dış politikanın adı geçen coğrafyalarda takdir edilmesi Türkiye ile komşuları arasında dostluk antlaşmalarının imzalanmasına zemin hazırlamıştır. Bu ülkelerden biri olan Bulgaristan ile 1925 yılında dostluk antlaşması imzalanmıştır. Gazi Mustafa Kemal’in Balkanlarda dostluk, barış ve iş birliğini sağlamaya yönelik siyasi bağlamda vermiş olduğu mesajlar kültürel, ekonomik ve askeri alanlarda etkisini göstermiştir.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilere bakıldığında dernekler¹ kurularak etkinlikler yapılmış, karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 2 Ağustos 1930’da Falih Rifki (Atay), Necmeddin Bey (Sadak), Hakkı Tarık Bey (Us) gibi Türk gazeteciler Sofya’da incelemelerde bulunmuştur. Bu ziyarete karşılık Bulgaristan’ın önemli tarihçilerinden Panço Dorev de İstanbul’da Osmanlı arşiv ve kütüphanelerinde araştırmalar yapmıştır. Bulgaristan, Türkiye tarihi açısından çok önemli bir yeri olan Cumhuriyetin ilan edilmesinin 10. yıl dönümüne ülkesini temsilen Halk Eğitimi Bakanı Dr. Atanos Boyaciev başkanlığında bir heyeti Ankara’ya göndermiştir. Heyet Ankara’da gerçekleşen kutlama törenlerine katılmıştır. Diğer ziyaret ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün vefat etmesi dolayısıyla gerçekleşmiştir. Atatürk’ün vefat haberi tüm dünya uluslarını derinden etkilemiş, ülkeler cenazeye katılmak için Ankara’ya gelmiştir. Bulgaristan Devleti de komşuluk vazifesi ve Gazi’ye verdiği değer sebebiyle 130 kişilik bir heyetle cenazeye katılmıştır.²

Bulgaristan’la mesafeli yürütülmeye çalışılan bir siyaset izleniyor olsa da iki ülkeyi karşı karşıya getiren temel konulardan biri Bulgaristan’daki Türk çocuklarının eğitim-öğretim alanında yaşadığı sıkıntılar ve Bulgaristan’da Türkçe yayın yapan basın üzerinde uygulanan sert tedbirler olmuştur. Türkiye’de Mustafa Kemal’in önderliğinde başlayan inkılap hareketleri yalnız Anadolu’da etkili olmamış, Türklerin yaşadığı ülkelerde de ilgiyle takip edilmiştir. Bu inkılaplardan biri olan Latin harflerinin 1928 yılında kabul edilmesi de Bulgaristan’da yaşayan Türkler üzerinde tesirli olmuştur. Türk Öğretmenler Birliği ve Sofya Elçiliği’nin, Bulgar Hükümeti’ne Latin harflerinin eğitim-öğretimde kullanılması gerektiği yönündeki talepleri karşılık bulmuş ve Hükümet tarafından kabul edilmiştir. Bu olumlu gelişme sonucunda Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı Eylül 1930’da Türk okullarında Arap harflerinin yasaklandığını açıklamıştır. Ancak okullarda dini derslerin Arap harfleriyle okutulmasına devam edilmiş, diğer dersler tamamen Latin harfleri ile yapılmıştır.³

Siyasi bakımdan çalkantılı bir dönemin ardından Kral III. Boris’in Bulgaristan tahtına çıkması, Türkler üzerinde olumsuz gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte hem Türk okulları hem de basın-yayın hayatında sıkı denetim, kontrol ve yıldırma gibi nedenlerle okul, gazete, dergi⁴ sayısında ciddi oranda azalma meydana gelmiştir. Kral

1 Bulgar-Türk Dostluk Derneği Prof. Stılanov, Trajko Popo, Panco Dorev, Prof. Petar Mutafciev gibi aydınların bir araya gelmesiyle 1924 yılında Bulgaristan’da kurulmuştur. Diğer taraftan Türkiye’de de Fazıl Ahmet Bey başkanlığında Türk-Bulgar Cemiyeti 1931 yılında faaliyete geçmiştir. Bkz. Esra Sarıkoyuncu Değerli (2009), Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk, Kütahya, s. 176.

2 Değerli, a.g.e., s. 228, 237, 294,

3 Bilal Şimşir (1986), Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s. 139.

4 Bulgaristan’da 1923-1938 yılları arasında Çiftçi Bilgisi, Ziya, Ahali, Türk Sözü, Terbiye Ocağı, Deliorman, Altın Kalem, Başlangıç, Genç Mektepli, Rumeli, Kocabalkan, Yeni Söz, Bulgaristan, Dostluk, Mücadele, Spor gazetesi,

Boris'in tahta geçmesinden sonraki 2 senelik süre zarfında 1712 olan Türk okulu sayısı 545'e düşmüştür.⁵ Aynı şekilde Türkçe kitap ve gazetelerin sayısı 1908-1934 yılları arasında 80 iken, 1939 yılına gelindiğinde sadece Havadis gazetesinin kalması Türkler üzerinde uygulanan baskının somut örneklerini teşkil etmiştir.⁶ Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan'ın bu olumsuz tutumuna rağmen dost ülke yaklaşımından kesinlikle vazgeçmemiştir. İki devlet arasında gerçekleşen karşılıklı ziyaretler sonucunda, Bulgaristan'ın tavrında yumuşama meydana gelmiş ve Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı Manef 1938 yılında "Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bütün özel Türk okullarında eğitim Latin harfleri ile basılmış kitaplarla yapılacaktır. Derslerin Latin Türk harfleri ile okutulması zorunlu olup eski Türk harfleri ile ancak 2 saat ders verilecektir" talimatını vermiştir.⁷

Sosyal ve kültürel anlamda bu gelişmeler yaşanırken ekonomik ve ticari sahada da antlaşmalar yapılarak iki ülke ekonomisine sınırlı düzeyde de olsa katkı sağlanmıştır. Yapılan antlaşmalara bakıldığında ilk olarak 11 Ağustos 1927 tarihinde 4 aylık geçici bir ticaret sözleşmesi yapılmış ve bu sözleşme kalıcı ticaret antlaşması yapılanaya kadar kısa süreler halinde uzatılmıştır.⁸ Ancak iki ülke arasında kalıcı bir antlaşmaya duyulan ihtiyacın artması üzerine ilk düzenli Ticaret ve Denizcilik (Seyr-i Sefain) Antlaşması 1928 yılında imzalanmıştır.⁹ Bu antlaşmanın ardından daha kapsamlı bir Ticaret ve Denizcilik Antlaşması 27 Mayıs 1930 yılında yapılmıştır.¹⁰ Genel olarak 1923-1930 dönemine bakıldığında iki ülkenin birbirinden satın aldığı malların değeri 2.000.000'u geçmiş ve Türkiye'nin Bulgaristan'a yaptığı ithalatın değeri toplam ithalata oranla ortalama % 2 civarında olmuştur. Zaman zaman da karşılıklı misillemeler¹¹ yapılarak ticarete gerginlikler yaşanmış ancak dostluk ağır bastığı için kısa sürede çözüme kavuşturulmuştur. 1929 yılında dünyayı kasıp kavuran ekonomik buhran meydana gelmiş ve bu olağanüstü durum karşısında Türkiye ile Bulgaristan devletleri de aldığı tedbirler ışığında 21 Aralık 1933'te ticaret antlaşması,¹² 27 Kânunuevvel (Aralık) 1933'te Kliring Antlaşması,¹³ 27

İntibah, Tuna Boyu, Rehber, Turan, Yeni Başlangıç (1928'de Başlangıç olmuştur), Yenilik, İkbal, Rodop, Rodop Sesi (1929'da Yeni Yol olmuştur), Halk Sesi, Savaş, Tebligat, Birlik, Çiçek, Açıksöz, Özdilek, Çocuk Sevinci, İstikbal, İrfan (1932 yılında İtisam olmuştur), Karadeniz, Medeniyet, Hakikat Şahidi, İleri, Yarın, Balkan Postası, Yenigün gazeteleri yayın hayatını sürdürmüştür. Bu gazetelerin büyük çoğunluğu 1934 yılındaki darbe sonrasında devlet baskısıyla kapatılmıştır. Âdem Ruhi Karagöz (1945), Bulgaristan Türk Basını 1879-1945, Üniversite Matbaası, İstanbul, s. 31-61; Türkiye Cumhuriyeti bu durum karşısında Bulgaristan'da yayın yapan gazetelere belli aralıklarla yardım göndermiştir. Kırcaali'deki Rodop, Sofya'daki Halk Sesi ve Deliorman gazetelerine 1930 yılında 3 aylık ödenek olarak 1.200 Türk lirası karşılığında denk gelen 76.200 leva göndermiştir. BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 240.618.10; Yine aynı şekilde 1933 yılının Eylül, Ekim, Kasım aylarına ait olmak üzere 1.800 leva daha göndermiştir. BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 241.630.29.

5 Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı (1988), (haz.) Norveç Helsinki Komitesi, (çev.) Prof. Dr. Yaşar Yücel), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 11; Şimşir, a.g.e., s. 149.

6 Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı, s. 11.

7 BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 243.641.7.

8 Değerli, a.g.e., s. 172.

9 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc006/kanunbmmc006/kanunbmmc00601310.pdf, Erişim Tarihi: 23.08.2017; A. Gündüz Ökçün-Ahmet R. Ökçün, Türk Antlaşmaları Rehberi 1920-1973, Ankara 1997, s. 64.

10 Resmî Gazete, 18 Haziran 1930, s. 9109-9112.

11 Bulgaristan'ın 1924 yılında Türkiye'den ithal ettiği kuru üzümü yasaklanması üzerine, Türkiye karşı hamle yaparak Bulgaristan'dan ithal ettiği peynir (kaşkavel, salmura, kaşartulum ve emsali), kuru fasulye, buğday unu ve kümes hayvanlarının (tavuk, horoz, piliç, peç tavuğu, ördek, hindi, kaz) ithal edilmesi yasaklanmıştır. Bkz; Değerli, a.g.e., s. 170-171.

12 A. Gündüz Ökçün-Ahmet R. Ökçün, a.g.e., s. 139.

13 BCA, Fon Kodu: 30.18.01, Yer No: 02.43.14.1.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

Mayıs 1935 tarihinde yeni bir ticaret antlaşması imzalamıştır.¹⁴ İki devlet arasındaki ticari ilişkiler, antlaşmalar sayesinde belirli bir düzene bağlanarak ticarete konu edilecek ürünler belirlenmiş ve bu ürünler üzerinden ithalat-ihracat gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan'ın 1923-1938 yılları arasında Türkiye ekonomisine katkısı ise (ihracat ve ithalat içindeki payı) ortalama % 1 civarında olmuştur.¹⁵

Atatürk'ün vefatının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmuştur. İnönü döneminde de iki ülke arasındaki siyasi ziyaretler devam etmiştir. Bu ziyaretler arasında Bulgaristan Başbakanı Köseivanof'un 1939 yılında Ankara'yı ziyareti sonrasında, Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Dışişleri Umumi Kâtibi Numan Menemencioglu'nun 1940 yılında Sofya'ya gitmeleri siyasi ortamın yumuşamasına vesile olmuştur. İki ülke II. Dünya Savaşı'nda karşı karşıya gelmemekle birlikte ufak çaplı denilebilecek askeri ve siyasi olaylar karşısında sağduyulu tavır sergilemiştir. Bu olaylardan ilki 1940 yılında iki Türk askerinin sürek avı sırasında yanlışlıkla Bulgar topraklarına girerek tutuklanması sonucunda yaşanmıştır. Olay üzerine iki ülke yetkililerinin görüşmesi sonucunda 2 asker serbest bırakılmıştır.¹⁶ İkincisi 6 Mart 1940 tarihinde bir Bulgar uçağının Türkiye toprakları üzerinde uçtuğunun görülmesi üzerine Türk askerleri uçağı yere inmeye zorlamış ve uçaktan inen 2 subay Bulgar yetkililere teslim edilmiştir.¹⁷ Bulgar basını bu durumu gazete sayfalarına taşıyarak Türkiye'nin iyi niyetli tavrını minnetle karşılamıştır.¹⁸ Üçüncü önemli mesele 1940 yılında iki ülkenin sınırına yakın olan Büyük Aziziye tepesinin yasaklı bölge ilan edilerek çatışmasızlığı öngören antlaşmanın yürürlüğe girmesi olmuştur.¹⁹ Dördüncü olarak 17 Şubat 1941 yılında Ankara'da Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Bulgaristan'ın Ankara elçisi Kirof arasında saldırmazlığı ve ticaretin geliştirilmesini temel alan 4 madden oluşan protokol imzalanmıştır.²⁰

Şükrü Saraçoğlu imzalanan protokolün Balkanlarda yeni karşılıklara belki mani olacağını ifade ederken,²¹ Popof ise Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluk antlaşmasını takviye ederek iki ülkenin barışsever iradelerine ve karşılıklı menfaatlerine dayanan dostluk ilişkilerine yeni bir delil teşkil edeceğini söylemiştir.²² Protokolün imzalanmasından kısa bir süre sonra Bulgaristan'ın mihver devletleri yanında savaşa girmesine rağmen iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler 1942-1944 yılları arasında dostluk beyannamesinin getirdiği yükümlülükler çerçevesinde barışçıl bir şekilde ilerlemiştir. Ancak 1944 yılından itibaren iki ülke ilişkilerinde gerginliğe sebep olacak olan hadise Bulgaristan'ın eski Başbakanı Filof'un ekim ayı içinde Türkiye'nin Sofya Elçiliğine sığınması ile gerçekleşmiştir. Filof, Bulgaristan'ın Türkiye'ye baskı yapması sonucunda 3 gün içinde elçilikten çıkarılmış ve böylece gerginlik sona ermiştir. Bu olumlu gelişmeden bir süre sonra Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi ile Türkiye-Bulgaristan arasındaki haberleşme ve ilişkiler 1945 yılının Mayıs ayında tamamen kesilmiştir. İki ülke ilişkilerinin tamamen kopması neticesinde Türkiye'den Bulgaristan'a gönderilen her türlü yayın sınırdan geri çevrilmiş, telefon konuşması yapma

14 Değerli, a.g.e., s. 226.

15 TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2009), Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2009, s. 447, 461.

16 Ayın Tarihi, No: 75, Şubat 1940, s. 91-92.

17 Vakit, 8 Mart 1940, s. 1.

18 Ayın Tarihi, No: 76, Mart 1940, s. 396.

19 BCA, Fon Kodu: 30. 18. 01.02., Yer No: 91.67.17.

20 Antlaşmanın maddeleri için bkz; Ayın Tarihi, No: 87, Şubat 1941, s. 26.

21 Cumhuriyet, 18 Şubat 1941, s. 5; Ayın Tarihi, No: 87, Şubat 1941, s. 26-27; Vatan, 18 Şubat 1941, s. 1.

22 Cumhuriyet, 19 Şubat 1941, s. 5; Vatan, 19 Şubat 1941, s. 5.

olanağı kaldırılmış²³ ve iki ülke arasındaki gergin siyasi atmosfer Bulgaristan'da yaşayan Türklerin hayatının zorlaştırılarak Türkiye'ye göç etmesine zemin hazırlamıştır.

II. Dünya Savaşı esnasında Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler gerginleşmeye hatta tamamen kesilmesine sebep olabilecek olaylar yaşanmasına rağmen sosyal, kültürel ve ekonomik alanda iş birliği devam ettirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada; sosyal alan diyebileceğimiz sel, deprem gibi doğal afetler karşısında gösterilen tavır, önemli günlerin kutlanması sırasında dostça verilen mesajlar, diğer taraftan Bulgaristan'da yaşayan Türklerin eğitim meselesi ve Türk çocuklarının yaşamış olduğu zorluklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmanın konusunu oluşturan ekonomik ilişkilerde ise iki ülkenin karşılıklı imzaladığı ticaret antlaşmaları, fuar ve sergiler ile Türkiye'nin yurt dışından ithal ettiği malların Bulgar limanlarından getirilmesi konusunda yaşanan sıkıntılara değinilmiştir.

1. SOSYAL OLAYLAR KARŞISINDA ALINAN TAVIRLAR

Sosyal olaylar başlığı altında; iki ülkenin doğal afetler karşısında takındıkları tavır, ülkelerin kendileri için önemli kabul edilen kutlama törenleri ve devlet adamlarının cenaze merasimlerine katılmaları, Bulgaristan'daki Türk okulları ile Türk çocukların eğitim meselesine bakışları ve Bulgaristan Türklerinin yaşadığı olaylar sebebiyle Türkiye'ye göç etmesi veya ettirmek zorunda bırakılması konuları irdelenmiştir.

1.1. Doğal Afetler Karşısında Yapılan Yardımlar

Doğal afetler sel ve deprem gibi büyük etkileri olan ülke içinde yıkımlara, can kayıplarına sebep olan olaylar şeklinde cereyan etmiştir. Öte yandan doğal afetler hem ülkenin birlikteliğinin güçlenmesine ve yardımseverliğinin en üst düzeye çıkmasına hem de komşu ülkelerle ilişkilerin, dostlukların pekiştirilmesine yardımcı olmuştur. Bu bakımdan Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerinde de doğal afetler karşısında sergilenen tavırlar bir süreliğine gerginliklerin azalmasına ve karşılıklı ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Bulgaristan, 1939 yılının Temmuz ayında çok şiddetli bir yağmurla karşı karşıya kaldığı için büyük bir sel felaketi yaşamıştır. Özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı Selvievo kasabası ile Rositsa Nehri'nin geçtiği bütün civar köyler sular altında kalmış, Pavliken'deki köprü yıkılmış, Lofça'daki 30 evin yıkılması ile halk büyük bir sıkıntı yaşamıştır. Bununla birlikte çoğunluğu Türk olmak üzere 150'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, 100'den fazla kişi yaralanmış ve bu sel felaketinin aynı zamanda maddi olarak ülke ekonomisine zararı 100.000.000 levayı geçmiştir. Ev ve köprülerin yanı sıra bağ, bahçe, tarla, değirmen gibi çok sayıda arazi ve tarım aletlerinin tahrip olduğu sel felaketi 2 gün boyunca sürmüştür. Yaşanan selin etkisi çok büyük olduğu için Bulgar Hükümeti hemen harekete geçerek Sobranya Başkanı Moşanef ile milletvekilleri, generaller, valiler selden zarar gören yerlerde tespit yapmak için Sofya'dan hareket etmiş ve bu yerlerde incelemelerde bulunmuştur. Bulgar Hükümeti bu ziyaretin ardından selden zarar görenlere 400.000 leva tutarında yardım yapmıştır.²⁴

23 Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1919-1938), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1988, s. 134.

24 Cumhuriyet, 3 Temmuz 1939, s. 7.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye de komşu Bulgaristan'da yaşanan sel felaketine kayıtsız kalmamış ve selden zarar görüp hayatını kaybeden 200 kişinin ailelerine ve yüzlerce felaketzedeye yardımda bulunmak amacıyla Sofya elçisi Şevki Berker aracılığı ile Bulgar Şefi Belinov'a 1.500 Türk lirası göndermiştir.²⁵ Selvievo'da ağırlıklı olarak Türkler yaşadığı için sel felaketinin Türk arşiv belgelerinde de yer aldığı görülmektedir. Belgelerde Selvievo'da yaşayan Türklerin, Türk Büyükelçiliğine 20 evin zarar gördüğünü ve 50 kişinin boğulduğunu bildirerek yardım talebinde buldukları yer almıştır. Bu isteğe karşılık olarak Türkiye Cumhuriyeti felaketzedelere 12.000 leva yardım yapmıştır. Bu yardımların dışında Kızılay Cemiyeti de yardıma muhtaç insanlara ulaştırılması amacıyla Bulgar Kızılhaç Cemiyeti'ne 1.500 Türk lirası göndermiştir.²⁶

Yaşanan felaketin ardından Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Bulgaristan Kralı III. Boris'e taziyelerini bildirdiği şöyle bir telgraf göndermiştir: *"Bu derece insan zayıfına sebebiyet veren seylab haberini derin bir teessür ile haber aldım. Dostane sempati hissiyatımla en hararetle taziyelerimin kabulünü majestelerinden rica olunur."* Bulgaristan Kralı III. Boris de bu telgrafa cevaben samimi hislerini belirttiği şu telgrafi kaleme almıştır: *"Selvievo mintikasında felaket dolayısı ile ekselansları tarafından bana karşı gösterilmiş olan ve beni derin surette mütehasis eden dostane sempatilerden dolayı samimi surette teşekkür ederim"*.²⁷

Bulgaristan'da yaşanan sel felaketinin ardından Türkiye'de de 22 Eylül 1939 tarihinde meydana gelen İzmir merkezli, Dikili ve çevresinde yoğun olarak hissedilen deprem sonucunda çok fazla can ve mal kaybı yaşanmıştır. Depremi bilançosuna bakıldığında Dikili'de 250 ev tamamen yıkılmış, 200 ev oturulamayacak hale gelmiş, 28 depo, 1 fabrika, 4 otel, 1 han, 1 cami, 7 lokanta, 6 gazino, 45 dükkân, hükümet binalarının içinde bulunduğu yapılarla birlikte sinema, halkevi binaları da yıkılmıştır.²⁸ Bu deprem sonrasında hükümet yetkilileri ve yardım kuruluşları olay yerine gelmiş, durumu yerinde incelemiştir. Kızılay'ın her zaman olduğu gibi etkin bir şekilde görev aldığı depremi duyan komşu ülkeler de Türkiye'ye üzüntülerini bildirmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan Kralı III. Boris de Saray Genel Sekreterliği Müşaviri Kançief'i Türk Büyükelçiliğine göndermiş ve Elçi Şevki Berker'e felaketzedelere duyduğu sempati hislerini iletmesini sağlamıştır. Başbakan Köseivanof da Protokol Şefi Belinov aracılığıyla Şevki Berker'e Hükümetin taziyelerini bildirmiştir.²⁹

Dikili'de yaşanan acı hadiseden sonra Türkiye'de yeni bir deprem daha meydana gelmiştir. 26/27 Aralık 1939 gecesi Erzincan'ı derinden etkileyen çevresindeki Sivas, Ordu, Tokat, Samsun, Amasya, Elâzığ, Tunceli'de de etkili olan deprem sonucunda çok büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Erzincan'da hükümet konağı, ordu müfettişliği, orduevi, postane, ev ile dükkânlar yıkılmış ve şehir adeta bir enkaz yığını haline gelmiştir.³⁰ Hükümet

25 Akşam, 23 Temmuz 1939, s. 2.

26 BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 178.234.2.

27 Cumhuriyet, 14 Temmuz 1939, s. 7; Akşam, 14 Temmuz 1939, s. 2.

28 Cumhuriyet, 23 Eylül 1939, s. 6; İzmir-Dikili depremi 6.6 şiddetinde meydana gelmiş, 60 insanın hayatını kaybetmesine ve 1235 binanın kullanılamaz hale gelmesine sebep olmuştur. <http://web.archive.org/web/20111208155500/http://www.koeri.boun.edu.tr:80/sismo/default.htm>, Erişim Tarihi: 24.08.2017.

29 Cumhuriyet, 26 Eylül 1939, s. 5; Ayın Tarihi, Eylül 1939, No: 79, s. 49.

30 Cumhuriyet, 28 Birincikanun (Aralık) 1939, s. 1, 5; Erzincan'da meydana gelen deprem 7.9 şiddetinde olmuştur. Etkisi çok büyük olan felaket sonrasında 32.968 insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 116.720 bina kullanılamaz duruma gelmiştir. <http://web.archive.org/web/20111208155500/http://www.koeri.boun.edu.tr:80/sismo/default.htm>, Erişim Tarihi: 24.08.2017.

yetkilileri derhal felakete uğrayan yerlere giderek incelemelerde bulunmuş, gerekli yardımların felaketedelere ulaştırılması için gayret göstermiştir. Komşu ülkeler de büyük felaket sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanına taziyelerini iletmişler ve yiyecek-giyecek, yakacak, inşaat malzemeleri göndererek yardımcı olmuştur. Bu devletlerden birisi olan Bulgaristan da komşu ve dost ülke olması dolayısıyla Kral III. Boris tarafından dostane tavırla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye taziyeler telgrafi gönderilmiştir. Bu nazik davranıştan dolayı Cumhurbaşkanı İnönü, Kral III. Boris'e teşekkür etmiştir.³¹ Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Köseivanof da Başbakan Refik Saydam ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na depremden duyduğu üzüntüyü bildirmiştir.³² Bu telgraf sonrasında Bulgar Hükümeti tarafından Meclis'te Türkiye'deki depremedelere yardımcı olması için inşaat malzemesi ve gıda maddeleri gönderilmesini içeren 2.000.000 levalık bir ödenek kabul edilmiştir.³³ Ayrıca 3.600 kg kaşar, 1.500 çuval un, 36 vagon kereste gönderilmiştir.³⁴ Bulgaristan Hükümeti'nin yardım malzemelerini göndermesinin yanı sıra Bulgaristan Çocuklara Yardım Cemiyeti de depremede çocuklar için 500 elbise ve oyuncak eşya göndermiştir.³⁵

Ekonomik zorlukların toplum üzerinde ciddi şekilde hissedildiği savaş yıllarında bir depremlerle çok büyük yıkımların yaşanması inşa-imar faaliyetleri, kentleri yeniden ayağa kaldırmak ve ülke ekonomisine katkı verecek seviyeye getirmek için oldukça fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Cumhuriyet Hükümetleri, bu zorlukların üstesinden gelmesi için gayret gösterirken 1943 yılında bu kez Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek civarında bir deprem daha meydana gelmiştir. Bu depremler daha önce yaşanan depremler gibi şiddetli olmuş ve adı geçen yerleşim yerlerini etkisi altına almıştır. Haberin duyulmasının ardından İçişleri Bakanı Hilmi Uran olay yerine giderek incelemelerde bulunmuş ve gördükleri ile kendisine iletilen bilgileri TBMM'ye sunmuştur. Hilmi Uran Meclisteki konuşmasında; depremin Düzce, Bolu, İzmit, Geyve ve Arifiye'de de hissedildiğini ancak bu yerlerdeki zararın ve can kayıplarının Adapazarı'ndaki kadar olmadığını, Adapazarı'nda ise 1.096 ev ve 108 dükkânın tamamen yıkıldığını, 1.007 ev ve 8 dükkânın çok büyük hasara uğradığını belirtmiştir. Ayrıca Bakan, can kaybı konusunda ise Adapazarı'nda 285 ölü olduğunu, bunlardan 86'sının erkek, 142'sinin kadın ve 57'sinin çocuk olduğunu açıklamıştır. Bu arada Adapazarı'nda 208 vatandaşın yaralandığını, bunlardan 69'unun erkek, 97'sinin kadın ve 42'sinin çocuk olduğunu ifade etmiştir. Hilmi Uran, bu yaralılarından 48'inin ağır yaralı olduğunu da sözlerine eklemiştir. Hendek'te de 100 yaralı ve 25 ölü olduğunu, resmi binaların büyük zarar gördüğünden söz etmiştir.³⁶

İçişleri Bakanı Hilmi Uran ikinci defa deprem bölgesine giderek incelemelerine devam etmiş ve konu hakkında TBMM'de tekrar açıklamalarda bulunmuştur. Bu kez Bakan, Adapazarı, Hendek ve köylerinde ölü sayısının 346 olduğunu, hayatını kaybedenler arasında kadın ve çocuk sayısının daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Bunun sebebinin ise depremin olduğu saatlerde erkeklerden ziyade kadın ve çocukların evde bulunmasından

31 Cumhuriyet, 1 İkincikanun (Ocak) 1940, s. 5.

32 Cumhuriyet, 3 İkincikanun (Ocak) 1940, s. 6.

33 Cumhuriyet, 31 Birincikanun (Aralık) 1939, s. 1.

34 İlhan Haçın, "1939 Büyük Erzincan Depremi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXX, S. 88, Mart 2014, s. 61.

35 Cumhuriyet, 27 İkincikanun 1940, s. 5.

36 TBMM Zabıt Ceridesi, D. 7, B. 38, C. 3, Tarih: 21.06.1943, s. 97.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

ileri geldiğini söylemiştir.³⁷ Bu felaket haberini alan komşu ülkelerden Bulgaristan Kral III. Boris³⁸ ve Hükümeti üzüntülerini Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Vasfi Mentеш'e iletmiştir.³⁹

Adapazarı ve çevresinde gerçekleşen depremin yaraları sarılırken, bir başka deprem de bu sefer de 27 Kasım 1943 gecesi Samsun'un Havza, Lâdik, Vezirköprü, Kastamonu'nun Tosya, Kargı, Tokat'ın Erbaa, Amasya'nın Merzifon, Çankırı'nın Ilgaz; Çorum'un Osmancık ilçelerinde deprem meydana gelmiş ve ülke çok büyük bir yıkımla yüz yüze kalmıştır.⁴⁰ İçişleri Bakanı Hilmi Uran felaket hakkında Mecliste yaptığı konuşmada; Samsun, Kastamonu, Tokat, Çankırı, Çorum, Ordu, Sinop, Amasya ve çevresindeki yerleşim yerlerinde 2719 kişinin hayatını kaybettiğini, 1.084 kişinin yaralandığını ve 3.321 yapının kullanılamaz hale geldiğini ifade etmiştir.⁴¹

İçişleri Bakanının vermiş olduğu rakamlar değerlendirildiğinde çok sayıda can kaybının meydana geldiği, yaralı sayısının fazla olduğu ve büyük bir yıkımla karşılaşıldığı görülmektedir. Bu da ülkedeki insan sayısının ve iş gücünün azalmasına sebep olduğu gibi diğer taraftan da depreme maruz kalan yerleri tekrar diriltmek, bu yerleri imar ve ihya etmek ülke ekonomisine ayrı bir yük getirmiştir. Bu zorlu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Hükümet ve Türk Kızılayı depremedelere çadır, ilaç, fener, çivi göndermiş ve erzak alınması için para yardımında bulunmuştur.⁴² Komşu ülke Bulgaristan'daki Naipler Meclisi ve Hükümeti de depremde yaşanan can kayıplarından dolayı üzüntülerini Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Vasfi Mentеш'e iletmiştir.⁴³

1.2. Kutlama Törenleri ve Cenaze Merasimleri

Ülkelerin kendi tarihleri içerisinde yer edinmiş günler, gösterişli ve coşkulu bir şekilde törenler yapılarak hem yurt içinde hem yurt dışında elçilikler aracılığıyla kutlanmıştır. Ancak o ülke için anlam ifade eden üzüntülü günlerde de anma şeklinde törenler yapılmıştır. Bu bakımdan Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde de önemli gün ve tarihlerde devlet yetkilileri bir araya gelerek tebriklerini ve taziyelerini iletip birbirlerinin iyi ve kötü günlerinde dostluklarını ve komşuluklarını göstermiştir.

Bu bağlamda Türkiye, Osmanlı Devleti'nin yıkılması üzerine yeni bir devlet inşa etmiş ve yönetim şekli olarak da Cumhuriyeti benimsemiştir. İşte Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim günü de Türkiye'de her yıl dikkatli, özenli, gösterişli bir şekilde kutlandığı gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi olarak temsil edildiği elçiliklerde de bayram olarak kutlanmıştır.⁴⁴

37 TBMM Zabıt Ceridesi, D. 7, B. 40, C. 4, Tarih: 25.06.1943, s. 116-117; Adapazarı'nda meydana gelen deprem 6.6 şiddetinde cereyan etmiştir. Deprem 336 can kaybına ve 2240 binanın hasar görmesine sebep olmuştur. <http://web.archive.org/web/20111208155500/http://www.koeri.boun.edu.tr:80/sismo/default.htm>, Erişim Tarihi: 24.08.2017.

38 Ayın Tarihi, No: 115, Haziran 1943, s. 25.

39 Akşam, 23 Haziran 1943, s. 1-2.

40 Cumhuriyet, 28 İkinciteşrin (Kasım) 1943, s. 1, 3.

41 TBMM Zabıt Ceridesi, D. 7, B. 7, C. 6, Tarih: 29.11.1943, s. 24-25; Cumhuriyet, 30 Birinciteşrin (Ekim) 1943, s. 1, 2. Samsun-Ladik merkezli ve çevre illerde hissedilen 7.2 şiddetindeki deprem sonucunda 4000 insan hayatını kaybetmiş ve 40000 bina kullanılamaz hale gelmiştir. <http://web.archive.org/web/20111208155500/http://www.koeri.boun.edu.tr:80/sismo/default.htm>, Erişim Tarihi: 24.08.2017.

42 TBMM Zabıt Ceridesi, D. 7, B. 7, C. 6, Tarih: 29.11.1943, s. 25.

43 Ayın Tarihi, No: 121, İlkkanun (Aralık) 1943, s. 32.

44 Cumhuriyetin ilan edildiği tarih olan 29 Ekim 1923 gününün gerek yurt içinde gerekse yurt dışında milli bayram olarak kutlanması hakkındaki kanun 8 Şubat 1925'te TBMM'de kabul edilmiş ve 23 Nisan 1925'te Resmî gazetedede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.75.6; 29 Ekim'in milli bayram

Cumhuriyet'in ilan edilmesinin 16'ncı yılı olan 29 Ekim 1939 günü geçmiş yıllarda olduğu gibi belirlenen programlara göre yurt içinde ve aynı zamanda yurt dışındaki elçiliklerde törenler eşliğinde kutlanmıştır. Bu elçiliklerden biri olan Sofya Elçiliği'nde de kutlama töreni yapılmıştır. Buradaki kutlamalara Kralın ve Başbakanın temsilcileri ile hükümet üyeleri, ordu temsilcileri, kordiplomatik, dışişleri çalışanları, gazeteciler ile birlikte birçok kişi katılmıştır.⁴⁵ Kutlamalara Türk basınının yanı sıra Bulgaristan basını da büyük ilgi göstermiştir. Bulgar gazetelerine yansıyan haberlerde; Türkiye sınırında görev yapan 2 Bulgar askerinin, ordusu adına Türk ordusunun Cumhuriyet Bayramı'nı tebrik etmek için Edirne'ye gittiği ve Türk meslektaşları tarafından güzel bir şekilde karşılandığı, Edirne orduevinde şereflerine ziyafet verildiği, orduevinin Türk-Bulgar bayrakları ile donatıldığı ve Türk-Bulgar marşları çalınarak dostluk havasının hâkim olduğundan övgüyle bahsedilmiştir.⁴⁶ Cumhuriyetin 17'nci yılı olan 29 Ekim 1940 günü kutlamalarında iki ülke temsilcileri bir araya gelmiş ve birbirlerine karşı iyi dileklerde bulunmuştur. Törenlere katılmak için Bulgar subay heyeti Edirne'ye gelmiş ve şereflerine bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyaret esnasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Bulgaristan Kralı III. Boris'ten övgüyle bahsedilmiş ve yapılan konuşmalarda iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapılmıştır.⁴⁷ Aynı şekilde Türkiye tarihi açısından büyük öneme sahip 30 Ağustos günü "*Zafer Bayramı*" olarak kutlandığı için Bulgaristan sınır komutanı ve ailesi Edirne'ye gelerek törene katılmıştır.⁴⁸ Bu önemli günde de Bulgaristan Devleti Türkiye'ye olan dostluğunu törene katılarak göstermiştir.

Cumhuriyetin 20'nci yılı törenleri de 29 Ekim 1943 günü benzer şekilde yurt içinde ve dışında etkinlikler yapılarak kutlanmıştır. Sofya'daki Türk Elçiliği'nde günün öneminden dolayı kutlama yapılmış ve törene Sofya'da bulunan Türkler ile Bulgaristan Başbakanı Bojilov, Dışişleri Bakanı Şişmanof, Savunma Bakanı General Rossof, Sobranya Meclisi Başkanı Kalfof, eski bakan, milletvekilleri, Sofya Belediye Başkanı ve çok sayıda gazeteci katılmıştır. Törende konuşmacılar Türkiye'nin daha da gelişmesi ve Türk-Bulgar ilişkilerinin güçlenmesi adına söylemlerde bulunmuştur.⁴⁹

Cumhuriyet töreni ve kutlamaları Türk basınında olduğu gibi Bulgar basınında da geniş yer almıştır. Bulgaristan'da yayın yapan Zora gazetesinde Danail Karapçef "*Mustafa Kemal Mucizesi*" başlığı altında bir makale kaleme almıştır. Karapçef makalesinde Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildiğinden beri geçen 20 senelik süre zarfında çok önemli inkılaplar gerçekleştirilerek siyasi ve ekonomik anlamda başarı elde edildiğinden bahsetmiştir. Bir başka Bulgar gazetesi Utro'da Profesör Genof "*Türkiye Cumhuriyeti*" başlıklı makale yazmıştır. Profesör Genof makalesinde II. Dünya Savaşına atıfta bulunarak Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında takip ettiği politika sayesinde barışın tüm nimetlerinden faydalandığını ve Türk milletinin bugün sulh içinde milli bayramını kutladığını ifade etmiştir.⁵⁰ Diğer bir gazete olan Dnes gazetesi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün resmini

kabul edilmesi hakkındaki kanun ve kararname için Bkz. BCA, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 2.13.2; Resmî Gazete, 23 Nisan 1341 (1925), s. 129; TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, B. 106, Tarih: 19.04.1341 (1925), s. 166.

45 Ayın Tarihi, No: 71, Birinciteşrin (Ekim) 1939, s. 61.

46 Akşam, 17 Teşrinisani (Kasım) 1939, s. 2.

47 Ayın Tarihi, No: 84, Sontesşrin (Kasım) 1940, s. 71.

48 Yeni Sabah, 31 Ağustos 1940, s. 1.

49 Ayın Tarihi, No: 119, Birinciteşrin (Ekim) 1943, s. 42; Akşam, 31 Teşrinievvel (Ekim) 1943, s. 1.

50 Ayın Tarihi, No: 113, Birinciteşrin (Ekim) 1943, s. 49-50.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

yayınlayarak Bulgarların Türk milletinin bu devlet adamının başkanlığı altında güzel bir geleceğe yürümelerini temenni ettiklerini belirten ifadeler kullanmıştır.⁵¹

Cumhuriyetin 22'nci yıl dönümü kutlamaları 29 Ekim 1945 günü yurt içinde ve dışında törenler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Sofya elçiliğinde yapılan geniş katımlı törene naipler, hükümeti temsilen Başbakan Kimon Georgief, bütün bakan ve yüksek derecedeki bürokratların yanı sıra muhalefet liderleri Nikola Muşanof, M. Nikola Petkof ve M. Petko Stoyanof da katılmıştır. Ayrıca müttefikler arası kontrol komisyonu başkanvekili General Biuruzof, aynı komisyon üyelerinden İngiliz Generali Oxley ve Amerikan siyasi temsilcisi, kordiplomatik ve bütün gazetelerin yöneticileri ve başyazarları, yabancı gazeteciler de yer almıştır. Törenin Bulgar gazetelerine yansımada dikkati çeken nokta Türkiye ve Bulgaristan arasındaki iyi komşuluk ilişkilerine vurgu yapmaları olmuştur.⁵²

Bulgaristan Devleti, Türkiye'de bayram olarak kutlanan günlere gereken önemi ve değeri göstermiştir. Aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti de Bulgaristan Kralı III. Boris'in tahta çıktığı gün yapılan törenlere temsilci vasıtasıyla katılmış ve bu günün önemine ait tebrik telgrafları iletmıştır. Kral III. Boris'in tahta çıkmasının 21'inci yıl dönümünün kutlandığı günü, Türk ordusunda görev yapan sınır muhafız kıtasından bir heyet, Andrejevo Bulgar sınır kıtasına giderek ordu mensuplarına tebriklerini bildirmiş ve geçit resmini izlemiştir.⁵³ Kral III. Boris'in tahta çıkışının 22'nci yıl dönümünde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Kral'a tebrik telgrafı gönderilmiş ve Kral III. Boris de cevaben gönderilen telgraftan dolayı teşekkürlerini ifade etmiştir.⁵⁴

Türk ve Bulgar liderleri tarihi öneme sahip günlerde birbirlerinin yanında yer alarak dostluklarını göstermiş; ancak kendi tarihleri açısından üzüntülü diyebileceğimiz anlarda da yapılan törenlere katılarak birbirlerine destek olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti açısından üzüntülü anlardan birisi Başbakan Refik Saydam'ın hayatını kaybetmiş olmasıdır. Bu duruma kayıtsız kalmayan Bulgaristan Devleti, Başbakan Filof vasıtasıyla Refik Saydam'ın yerine göreve başlayan Şükrü Saraçoğlu'na üzüntülerini ifade eden bir telgraf göndermiştir. Ayrıca Kral III. Boris de Saray Bakanı Pomenof ve protokol şefini Türkiye maslahatgüzarına göndererek taziyelerini iletmıştır.⁵⁵

Diğer bir olay da Bulgaristan'ı uzun yıllar yöneten Kral III. Boris'in Almanya seyahatinden geldikten kısa bir süre sonra hayatını kaybetmesidir. Türkiye, yaşanan bu üzücü olay sonucunda Bulgaristan'ın yanında yer almıştır.⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti cenaze merasimine katılması için Trabzon milletvekili ve TBMM Parti Gurubu Başkanı Hasan Saka (Başkan), Korgeneral Hüseyin Hüsnü Kılış, Dışişleri Bakanlığı Protokol Genel Müdürü Salahaddin Arbel ve Abdülhalik Hisar'dan oluşan bir heyet oluşturmuştur.⁵⁷ Bu heyet

51 Cumhuriyet, 30 Birinciteşrin (Ekim) 1943, s. 3.

52 Cumhuriyet, 31 Ekim 1945, s. 3.

53 Ayın Tarihi, No: 71, Birinciteşrin (Ekim) 1939, s. 59.

54 Ayın Tarihi, No: 83, Birinciteşrin (Ekim) 1940, s. 37.

55 Akşam, 11 Temmuz 1942, s. 2.

56 10 Kasım 1938 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü üzerine düzenlenen merasime Bulgaristan Savaş Bakanı General Daskalov'un Başkanlığında 130 kişilik bir heyetle katılmıştır. Geniş bilgi için bkz; Ali Sarıkoyuncu (2002), Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), S. XLVI, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

57 Akşam, 4 Eylül 1943, s. 1.

Kral III. Boris'in cenaze merasimine katılmış ve tören sonrasında Ankara'ya dönmüştür.⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin cenaze merasimine bir heyet oluşturarak katılması Türk-Bulgar ilişkilerindeki dostluğu ve Kral III. Boris'e duyduğu saygıyı göstermektedir.

İki ülke arasındaki komşuluk ilişkilerini güçlendiren başka bir olay da Bulgar Eksarhı Stefan'ın Türkiye'yi ziyaret etmesidir. Eksarh Stefan, Fener Patrikhanesinde görevli Patrik Bünyamin'in elini öpmüş ve sonrasında gazetecilere; seyahatinin siyasi bir amacı olmadığını ancak Türkiye ile Bulgaristan arasındaki komşuluğun artmasını istediğini söylemiştir.⁵⁹ Stefan ilerleyen günlerde tekrar Fener Rum Patrikhanesini ziyaret etmiş ve kilisede yapılan ayine katılmıştır.⁶⁰ Ayin sonrasında Sofya'ya hareket etmek için tren garına gelindiğinde de Stefan Akşam gazetesi muhabirine; İstanbul'dan çok iyi intibalarla ayrıldığını, basın ve Hükümet yetkililerinin kendisine gösterdikleri ilgiden memnun olduğunu belirttikten sonra İstanbul'dan ayrılmıştır.⁶¹ Eksarh Stefan'ın ziyareti, Bulgar Eksarhlığı ile Rum Patrikhanesi arasındaki kırıngınlığı sona erdirmiştir. Kendisi Türkiye ile ilgili samimi düşüncelerini belirtmiş ve aynı zamanda Türk-Bulgar dostluğunun güçlendirilerek daha iyi olması adına mesajlar vermiştir. Sonuç olarak ziyaret, Türk-Bulgar ilişkilerine katkıda bulunmuş ve kiliseler arasındaki sorunun çözüme kavuşturulmasına yardımcı olmuştur.

1.3. Bulgaristan'daki Türk Okulları ve Türk Çocuklarının Eğitim Meselesi

Bulgaristan'da Türk eğitiminin kökü Osmanlı İmparatorluğu'na dayanmaktadır. Rumeli'deki modern Türk okulları Tanzimat yıllarında açılmaya başlamış ve İslahat döneminde hızlı bir gelişme göstererek 1875 yılında Tuna vilayetinde 2.700 sıbyan mektebi, 150 medrese ve 40 rüştiye eğitim-öğretimi hizmeti verilmiştir. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin mağlup olması siyasi, askeri, ekonomik açıdan olduğu kadar eğitim anlamında devlette yıkıcı bir etki yapmıştır. Savaş sonrasında Balkanlarda 1.500 kadar Türk okulu yakılıp yıkılmış, Türk öğretmenlerin büyük çoğunluğu göçmüş ve vakıf malları da yağmalanmıştır. Bu durum 1885'lerden sonra kısmi olarak düzelmeye başlamış ve 1894-1895 eğitim-öğretim döneminde okul sayısı 1.300, öğretmen sayısı 1.516, öğrenci sayısı 72.582 iken 1921-1922 eğitim öğretim dönemine gelindiğinde okul sayısı 1.688, öğretmen sayısı 2.113, öğrenci sayısı 60.540 olmuştur. Bulgaristan'daki Türk okulları, özel okul statüsünde olduğu için Türk cemaati tarafından açılmış ve yönetilmiştir. Öğretmen atamaları Türk cemaati tarafından yapılmış ve Türk okullarında Bulgarca dersler de yer almıştır. Ancak Bulgaristan'daki Türk okullarında eğitim temel olarak Türkçe olarak verilmiştir.⁶² Bulgaristan'da açılan okul sayısı ve buna bağlı olarak çalışan öğretmen sayısı artış göstermiş olsa da bu okullarda okuyan öğrenci sayısında ciddi bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir.

Bulgaristan'da 1921 yılında Türk okullarında Bulgarca eğitim yapma zorunluluğu kalkmış, 1928 yılında Türkiye'de kabul edilen yeni alfabe Bulgaristan'daki Türk okullarında uygulamaya konulmuştur. Ancak 1930'lu yıllarda baskılar artmış, yeni alfabe yasaklanarak birçok Türk okulu kapatılmıştır. Bu okullardaki binlerce Türk çocuğu bu durumdan

58 Akşam, 12 Eylül 1943, s. 1.

59 Cumhuriyet, 26 Ekim 1945, s. 3.

60 Akşam, 5 Kasım 1945, s. 2.

61 Akşam, 6 Kasım 1945, s. 2.

62 Şimşir, a.g.e., s. 23-24.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

etkilenmiş ve eğitim-öğretim haklarından mahrum bırakılmıştır.⁶³ Bu olumsuz durum karşısında Türkiye Cumhuriyeti, Tırnova Sancağı'ndaki Servi kazasında Türk okulu olan Suhindol Türk mektebine 1932 yılında 500 lira, 1933 yılında 300 lira yardımda bulunarak bütçe açığının kapatılmasına yardımcı olmuştur.⁶⁴ Diğer taraftan 1938 yılı itibariyle Bulgaristan'da Maarif Nezaretine bağlı bütün özel Türk okullarında eğitim-öğretimin Türk harfleri ile basılmış kitaplarla yapılacağı, derslerin Türk harfleri ile okutulmasının zorunlu olduğu, eski Türk harfleri ile sadece haftada 2 saat ders verileceği Maarif Nazırı Manef tarafından yayınlanan genelge ile duyurulmuştur.⁶⁵ Bu tarihten itibaren Türk öğrenciler lise düzeyindeki Bulgar okullarında ve yabancı dilde eğitim yapan özel kolejlerde öğrenimini sürdürmüştür. Bu okullardan mezun olan öğrenciler adı geçen okullarda öğretmenlik yapabilmıştır.⁶⁶ Türk okullarından mezun olan öğrenci daha sonra sadece bu okullarda görev alabildiğinden, Türk okullarında eğitim gören öğrenci sayısında azalma yaşandığı görülmüştür.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Bulgaristan'da yaşayan Türkler her alanda olduğu gibi eğitim alanında da Bulgar yönetiminin baskısı altında zorlu bir süreçten geçmiştir. Savaş yıllarının ilk döneminde Bulgaristan'daki özel Türk okullarının bütçeleri öğretmen maaşlarını düzenli şekilde ödemeye yeterli olmadığı için Bulgar Hükümeti bu okullara 35 Bulgar öğretmeni görevlendirmiş ve bu öğretmenlerin maaşını da karşılamıştır.⁶⁷ Ancak şu durumu da belirtmek gerekir ki Bulgar Hükümeti, Türk okullarının bir bölümünü kapatmaya başlamış ve bu durum sonucunda Türk çocuklarının okuma-yazma oranı düşmüştür.⁶⁸ Yaşanan bu olay iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olsa da Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan'da ikamet edip Türkiye'de öğrenim hayatını sürdüren öğrencilerin Bulgaristan'da yaşayan ailelerinin yanına gideceği için bu öğrencilere zorluk çıkarılmaması ve gerekli vizelerin verilmesi konusunda Sofya Elçiliğini bilgilendirerek dostane bir tavır takınmıştır.⁶⁹

Bulgar Hükümeti'nin Türk okullarını kapatmaya devam etmesi ile Türk çocukları üzerinde uygulanan Bulgarlaştırma politikası baskısını gittikçe arttırmıştır. Bu durumun en somut örneği Bulgaristan Milli Eğitim Kanunu'nun 350.⁷⁰ maddesindeki "Özel okulu bitiren öğrenciler tespit edilen imtihanı vermedikçe milli okullardaki öğrencilerin hakkından faydalanamazlar" ibaresidir. Bu maddenin olumsuz etkileri sonucunda Türk asıllı gençler

63 Rengin Yavuz (2019), "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 2, s. 225.

64 BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 241.631.29, Tarih: 02.12.1933, s. 1, 3-4.

65 BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 243.641.7, Tarih: 18.05.1938, s. 4.

66 Yavuz, a.g.m, s. 226.

67 Cumhuriyet, 15 İnkincikanun (Ocak) 1939, s. 7.

68 Aşşegül İnginar Kemaloğlu (2016), "II. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'da Türk Azınlığı", İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası, Yayına Hazırlayanlar; Nesrin Sariahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, İstanbul, s. 303.

69 Belge Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından Başbakanlığa 02 Ocak 1940 tarihinde gönderilmiştir. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 143. 21. 12; Başka bir belgede de yarım milyonu geçen Bulgaristan Türklerinin diğer Balkan ülkelerine göre durumlarının iyi olmadığı belirtilmiştir. Bu durumdan dolayı Bulgar Türklerinin anavatana göç etmeyi düşündüğü ifade edilmiştir. Ayrıca Bulgar lise ve üniversitelerinde eğitim almış Türk gençlerinin Türkiye'ye gelmesi halinde iş, yer veya eğitim almaları konusunda yardımcı olmaları gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bu belge Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Erzurum milletvekili Dr. Ahmed Fikri Tuzer tarafından Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e 16 Eylül.1940 tarihinde gönderilmiştir. BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 205.816.4.

70 Bulgar Maarif (Eğitim) yasası 1909 yapılmış ve 1921'de dokuzuncu kez değiştirilmiştir. Bu yasanın özel okullarla ilgili maddeleri 350'den başlayarak 366'ya kadar sürmüştür. Özel okullarla ilgili toplam 17 madde yer almıştır. Bkz; Osman Kesioğlu (1985), Bulgaristan'da Türkler, Başbakanlık Basımevi, Ankara s. 71-72.

memur olamadıkları gibi zanaatkârın yanına çırak olarak bile girememiştir. Bu sorunlu maddenin değiştirilmesi için Türk okul encümenleri ve Türk gençleri, Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı'na birçok kez başvuruda bulunmuştur. Fakat bu başvuruların karşılığında alınan cevap⁷¹ Türkleri sevindirmekten çok sorunun çözümünü daha da zorlaştırmıştır.

Yaşanan bu olumsuz gelişmelere rağmen 9 Eylül 1944 yılında Sovyet ordusunun Bulgaristan'a girmesiyle yeni bir iktidar yönetime gelmiş ve bu da Türklerin sorunlarının çözümüne katkıda bulunmuştur. Türklerin talepleri ilk olarak Vatan Cephesi Milli Komitesi'nin 27-28 Aralık 1944'te düzenlediği "*Bulgaristan Türk Azınlığı Koferansı*"nda gündeme getirilmiş ve çok önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar arasında; 1) Türk okullarının müdür ve başöğretmenlerinin Türk olmaları, 2) Bulgarca okutulan dersler dışında Türk okullarında (ilk ve orta) eğitim ve öğretimin Türkçe olması, 3) Türk okullarının müdür ve başöğretmenlerinin Türk olmaları, 4) Türk öğretmenlerin maaşlarının hükümet tarafından ödenmesi ve Türk öğretmenlerine de emeklilik hakkı tanınması, 5) Türk öğretmenlerinin, Bulgar meslektaşlarının yararlandığı aynı haklardan yararlanmaları, 6) Türk okullarını bitiren Türk çocuklarının daha yüksek Bulgar okullarına sınavsız olarak kabul edilmeleri, 7) Altıncı maddenin 9 Eylül 1944'ten önce okulu bitirmiş olan Türk çocuklarına da tanınması, 8) Bütün Türk okullarında eğitim-öğretimin yeni Türk harfleri (Latin harfleri ile yapılması), 9) Haftada 1 saat din dersi verilmesi, 10) Eski faşist hükümetler tarafından Türk azınlığın elinden alınan okul binalarının, okul tarlalarının ve diğer malların Türk azınlığına geri verilmesi, 11) Türklerin yaşadığı köy ve kasabalarda sağlık şartlarına uygun yeni okul binaları yapılması, 12) Elllerinden hakları alınmış olan Türk öğretmenlerinin haklarının geri verilmesi, 13) Türk öğretmenlerin mesleki bilgilerini arttırmak için yaz tatillerinde pedagoji kursları açılması, 14) Türk okullarına öğretmen yetiştirilmesi için Kuzey ve Güney Bulgaristan'da pedagoji okulları, *öğretmen okulu açılması ve bunların hükümetçe yönetilmesi*, 15) Şumnu'daki "Nuvvap" okulunun tam bir Türk Lisesine (Gimaniziye) dönüştürülmesi ve Bulgar liselerinin yararlandığı bütün haklardan yararlanmasının sağlanması; Nuvvap'ın âli kısmının Yüksek Pedagoji Enstitüsü haline getirilmesi yer almıştır.

Bu öneriler Mayıs-Haziran 1945'te yapılan Yükseköğretim Konseyi'nin olağanüstü toplantısında görüşülmüştür. Yine bu dönemde Lofça, Eskicuma, Pravadi, Kırcaali ve diğer yerlerde yapılan toplantılarda da Türk çocuklarının eğitim durumları ile ilgili sorunların çözümüne yönelik öneriler dile getirilmiştir. Bu girişimler sonucunda 26 Haziran 1945 tarihinde Bulgaristan Hükümeti 7-15 yaş arasındaki çocuklar için cinsiyet, milliyet, din farkı gözetmeksizin zorunlu eğitim uygulaması getirmiştir. Bu karar daha önce de olmasına rağmen bu şekilde zorunlu bir uygulamaya konulmamıştır. Uzun uğraşlar sonucunda kazanılan bu hak Türk okullarında okuyan gençlerin eğitim hayatlarını kolaylaştırmıştır.⁷² Bulgaristan Devleti Türk okullarına geç kalınmış imkânları vermek için Bakanlıkları

71 "...Özel Türk ortaokulunu bitirenlerin zanaata girebilmek için öğrenimleri geçersiz sayılmaktadır ve Türk gençlerinin hayatta yol bulup geçimlerini sağlamaları sosyal nitelikte bir meseledir... Türk çocuklarının zanaata girmelerini teşvik etmek bizim yönümüzden yararlı değildir, çünkü bizde zanaat yerleri zaten Ermeni, Yahudi vb. milletlerle dolup taşmıştır. Türk gençleri işsiz kalacaklar, iş bulamayacaklar. Varsın kendilerine Türkiye'de iş arasınlar. Bu Türk ahalisinden kurtulma politikamıza uygundur." Hüseyin Memişoğlu (1992), Bulgaristan Türklerinin Eğitimi, Şafak Matbaası, Ankara, s. 28. Bu sebeplerle II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Bulgar Hükümeti, ülkeden ayrılmak isteyen birçok Türk ve Yahudi'ye kolaylık gösterilmesi talimatını vermiştir. Akşam, 2 Kanunuevvel (Aralık) 1944, s. 2.

72 Memişoğlu, a.g.e., s. 29-31.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

aracılığıyla harekete geçmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı okul ve öğretmenlerin ihtiyaçlarını temin edebilmesi için 60.000.000 leva ödenek vermiştir. Sosyal Politika Bakanlığı Türklerin yaşadığı bölgelerde öğrencilerin kalacağı yurt ve pansiyon ihtiyaçlarının karşılanması için maddi olarak kaynak ayırmıştır. Ayrıca bu yardımların dışında belediyelerden de buldukları bölgedeki Türk okullarına yardım etmeleri istenmiştir.⁷³

Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan'daki Türk çocuklarının eğitim konusunda yaşadığı sıkıntıları yakından takip etmiş ve elçilik vasıtasıyla sürekli bilgilendirilmiştir. Türkiye'nin Sofya Elçisi Faik Zihni Akdur son gelişmeleri değerlendirdiği resmî belgeyi 27 Ağustos 1945 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Elçi raporunda Bulgaristan'daki Türk çocuklarının eğitim-öğretim konusunda yaşadığı sıkıntıları dile getirdikten sonra Vatan Cephesi'nin gelmesiyle birlikte Bulgaristan'da yeni bir hava estirilerek azınlıklara kendi dillerini özel okullarda serbestçe öğrenme hakkı verildiğini belirtmiştir. Bu müjdeli haber sonrasında Bulgaristan'daki Türk okullarında kitapları okutulan Cevat Şemi'nin⁷⁴ girişimiyle Türk harfleriyle alfabe ve farklı sınıflara göre 3 kıraat kitabının hazırlandığını ve bu kitapların Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından da uygun bulunduğu vurgu yapmıştır. Ancak Elçi, bu kitapların basılabilmesi için 280.000 leva yani 620 Türk lirasının gerekli olduğunu aksi takdirde 1945 yılında da eğitimin Arap harfleriyle basılmış kitaplarla yapılacağı üzerinde önemle durmuştur. Elçi Faik Zihni Akdur son olarak bu paranın bir defaya mahsus ve özel bir yardım olarak verilmesini istemiştir.⁷⁵ II. Dünya Savaşı gibi olağanüstü şartların yaşandığı dönemde Türkiye ve Bulgaristan farklı politikalar izlemiş olsa da Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olan Bulgaristan'da yaşayan Türklerin yaşamış olduğu sıkıntılar nedeniyle karşı karşıya gelinmiştir.

Eğitim konusunda da sıkıntılı ve zor bir süreçten geçen Bulgaristan Türklerinin 1939-1944 yılları arasında okul, öğretmen, öğrenci sayıları ile okula devam eden-etmeyen ve okul dışında kalan çocukların sayıları aşağıda Tablo 1 ve Tablo 2'de detaylı bir biçimde gösterilmiştir.⁷⁶

Tablo 1: Bulgaristan'da Türk çocuklarının Eğitim Gördüğü Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı

Ders Yılı	Okullar			Öğretmenler			Öğrenciler		
	İlk	Orta	Toplam	İlk	Orta	Toplam	İlk	Orta	Toplam
1938-1939	508	21	529	1139	69	1208	44674	2298	46972
1939-1940	483	20	503	1102	62	1164	41589	2263	43852
1940-1941	448	19	467	1041	59	1100	39132	2115	41247
1941-1942	440	20	460	1040	68	1108	39846	2128	41974
1942-1943	398	20	418	909	64	973	39643	1888	41531
1943-1944	344	23	367	779	72	851	32808	2059	34867

73 Kemalöğlu, "a.g.m.", s. 303.

74 Cevat Şemi; Türkiye'de eğitim almış, 1929-1930 yıllarında Kırcalı Türk Rüştiyesi (ortaokul)nde müdürlük yapmış, 6 Şubat 1945'te Bulgaristan'da yayın hayatına başlayan Vatan gazetesinin genel yayın yönetmenliğini ve başyazarlığını yapmıştır. Karagöz, a.g.e., s. 63.

75 BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 243.645.20.

76 Memişoğlu, a.g.e., s. 27.

Tablo 2: 1941-1944 Yılları Arasında Okula Devam Eden, Etmeyen ve Okul Dışında Kalan Türk Çocuklarının Sayıları

Ders Yılı	Zorunlu Eğitime Tabi Türk Çocukları	Bunlardan Okula Başlayanlar	Ders Yılı Sonuna Kadar Okulda Kalanlar	Okul Dışı Kalanlar
1941-1942	78606	44341	36541	34365
1942-1943	80721	44156	35554	36565
1943-1944	84603	44215	24245	40388

Genel anlamda Tablo 1'deki rakamlar incelendiğinde 1938-1939 ile 1943-1944 ders yılları arasındaki ilk ve ortaokul, öğretmen, öğrenci sayılarında II. Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadar ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. Tablo 2'deki rakamlarda ise 1941-1942 ile 1943-1944 ders yıllarında zorunlu eğitime tabi olan Türk çocuklarının sayısının arttığı buna karşılık okula başlayanların sayısının oldukça az olduğu ancak okul dışında kalanların sayısının da giderek arttığı görülmektedir. Bu durumu sadece savaşın getirmiş olduğu zorluklarla açıklamak yetersiz kalmaktadır. Aynı zamanda Bulgaristan'ın Türk çocuklarını Bulgarlaştırarak onlardan bir nesil meydana getirmek ve bir bakıma Türklüklerini unutturarak asimile etme projesi yolunda takip ettiği siyasetle de ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Bulgaristan bu politikayı takip ederken Türkler üzerinde baskı ve yıldırma politikasını arttırmıştır. Devamında Türk okullarının savaş bahane edilerek kapatılmaya başlanması, okulların ayakta kalmasını sağlayacak maddi yardımın yeterli miktarda Türkiye'den gelmeyişi de Türk çocuklarının iyi bir eğitim almasını ve okul çağındaki çocukların okula gidememesine sebep olmuştur. Bütün bu olumsuzluklar da Türk çocuklarının eğitimine ciddi bir zarar vermiştir.

1.4. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Etmesi

Bulgaristan'dan Türkiye'ye ilk göçler 1877-1878 tarihinde Rusya ile yapılan savaştan sonra gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda da hem Rusya'nın hem de Bulgaristan'ın baskıları sonucunda göç devam etmiştir. Bu konuda en somut adımlarından birisi 1912 yılında Bulgaristan Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Protolyof'un Bulgaristan Türklerinin ülke içinde yok edilmesine yönelik hazırladığı rapor olmuştur. Raporla genel hatlarıyla Türkleri kültür yönünde eritme, soykırım ile yok etme, göçe zorlama, ülke içine zorunlu iskân ve sınır dışı etmeyi kapsayan 5 nokta üzerinde durulmuştur. Tabii ki izlenen bu yıldırı politikası Bulgar Türklerinin anavatana göç etmesine sebep olmuştur.⁷⁷ Diğer taraftan Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde Stambulski Hükümeti (1919-1923) döneminde Bulgaristan'da yaşayan Türkler rahat bir dönem geçirmiştir. Fakat bu dönem Stambulski Hükümeti'nin 1923 yılında darbe ile iktidardan düşürülmesi sebebi ile uzun sürmemiş ve Türklerin durumu yeniden kötüleşmeye başlamıştır.⁷⁸ Darbenin ardından ortaya atılan "Bulgaristan Bulgarlarıdır" ideolojisi kapsamındaki uygulamalar, 1930'lu yıllarda Razgrat'ta Türk mezarlığının yakılması, Türk ileri gelenlerinin tutuklanması, Türk okullarının kapatılmaya başlanması, Türkler aleyhinde filmlerin gösterilmesi⁷⁹ soydaşlar

77 Beğlan Toğrol (1989), 112 Yıllık Göç (1878-1989), Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, s. 70.

78 Hikmet Öksüz (2002), "Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)", Türkler, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 627.

79 Hikmet Öksüz (2000), "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", Atatürk Dergisi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, C. III, S. 1, s. 177-178.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

üzerindeki baskıların artmasına sebep olmuştur. Türkler de bu baskıdan, zulümden bir an önce kurtulmak için Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan'da komünist idarenin kurulması ile Türkler üzerindeki baskı, asimile etme ve ülke içerisinde Türkleri eritme politikaları giderek artmıştır. Bu doğrultuda Türklerden ağır vergiler alınmış, köylü olan Türklerle ürünlerinin önemli bir bölümünü devlete vermesi için baskı yapılmış ve Türk çocukları Truduvak adı verilen işçi asker taburları ile Brigadir adı verilen kısa süreli işçi taburlarında zorla çalıştırılmıştır.⁸⁰ Bu gibi yapılan eylemler neticesinde Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1923-1926 yılları arasında göçler yaşanmış ise de ilk büyük göç akını 1927 yılı yaz aylarında başlamıştır. Türk istatistik belgelerine göre; Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1923 yılından 1938 yılına kadar 181.369 kişi, 1939 ile 1945 yılları arasında 33.469 Bulgaristan Türkü gelmiştir.⁸¹

Türkiye'ye Atatürk döneminde deniz yolu ile gelen Türkler Kavak, Tuzla ve Marmara Ereğlisi iskelelerine çıkarılmış ve buralardaki tahaffuzhanelerde sağlık muayeneleri yapıldıktan sonra trenlerle iskân yerlerine sevk edilmiştir. Karayolu ile gelen soydaşlar ise Edirne'ye giriş yaptıktan sonra burada idari ve sağlık muayeneleri yapılmış, mahalli idarelere yönlendirilerek sevk ve iskân işinin belli bir plan dahilinde yapılmasına özen gösterilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında da soydaşların anavatana göç etmesi devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de gelen soydaşların toplumsal hayatta tutunabilmesi için ekonomik desteklerde bulunmuştur. Bu kapsamda gelen göçmenlerin çoğu çiftçilikle uğraştığı için onlara tarla, çiftlik hayvanı, tohumluk ve yiyecek buğday, çift çubuk aletleri verilerek zirai sahada üretici olmaları teşvik edilmiştir. Ayrıca belirtmelidir ki sadece Bulgaristan'dan gelen soydaşlara değil tüm göçmenlere 1939 yılında 3242 sayılı kanunun 1. Maddesi gereğince 5.000.000 lira buğday yardım kredisi verilmiştir. 1940 yılında adı geçen kanunun 1. Maddesinde belirtilen buğday yardım kredisi 6.750.000 liraya yükseltilmiştir.⁸² Çiftçilik dışında diğer mesleklerle uğraşan göçmenlere de iş kurabilmeleri için sermaye verilerek ticari hayata katılmaları ve yeni yaşamlarında ayakta kalabilmeleri sağlanmıştır.

Bulgaristan'da baskı altında yaşayan Türklerin 1944 yılı öncesinde sosyal hayatına bakıldığında; Bulgarlardan her bakımdan ayrı ve uzak, kendi içlerine kapalı muhafazakâr bir toplum halinde yaşadığı söylenebilir. Türklerle Bulgarların iç içe yaşadığı yerlerde Türklerin iş yerleri, eğlenme-dinlenme yerleri, eğitim kurumları ve doğal olarak ibadethaneleri de Bulgarlardan farklı idi. 1944 yılı itibarıyla Bulgaristan'da iktidara gelen Bulgaristan Komünist Partisi, ekonomik kaynaştırma veya eritme, karşılıklı sosyal ilişkiler yoluyla Türkleri asimile etme politikasını sürdürmüştür. Bu olaylara tanıklık eden Mümin Özer de mal ve mülkleri ile hürriyetlerini kaybederek köle muamelesi gördüklerini şu sözlerle ifade etmiştir: *"...1944 senesinde kızıl komünist idaresi Bulgaristan'ı ele aldı. Vaziyet temelli kötüleşti. Dükkânımızı, servetimizi ve hürriyetimizi elimizden aldılar. Devletin emrinde bir köle gibi çalıştırdılar. Seneler ah vah ile geçiyordu."*⁸³ Bulgaristan'da Türkler üzerinde uygulanan

80 Esra Sarıkoyuncu Değerli-Hasan Karakuzu (2016), "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü", Akademik Bakış Dergisi, S. 57, s. 315.

81 Bilal Şimşir (2010), "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", Uluslararası Suçlar ve Tarih (Altı Aylık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi), S. 9-10, s. 17, 39-40.

82 Esra Sarıkoyuncu Değerli-Hasan Karakuzu (2017), "II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", Geçmişten Günümüze Göç, C. 1, Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-17-01, s. 322, 324.

83 Zeki Çevik (2014), "Bulgaristan'ın Üç Döneminde Yaşayan Mümin Özer'in Anıları (1927-1950)", Turkish Studies, V. 9/10, s. 1274-1275.

sistematiik politikalar Türklerin sosyal ve kültürel hayatını derinden etkilemiştir. Türklerin hayatı her alanda zorlaşmış, eğitimleri ciddi bir erozyona uğramış, baskının şiddetinin giderek artması üzerine göç yoluyla Bulgaristan'ı terk etmek zorunda kalarak Türkiye'ye gelmişler ve ilerleyen yıllarda da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir.

2. EKONOMİK OLAYLAR KARŞISINDA ALINAN TAVIRLAR

Bu başlık altında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ekonomik olaylar karşısında alınan tavır incelenmiştir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ticari ilişkiler sınırlı da olsa devam etmiş ve bu doğrultuda ekonomik antlaşmalar yapılmıştır. **İki ülke ticaret antlaşmalarının yanı sıra fuar ve sergiler** düzenleyerek ürünlerini tanıtmıştır. İki ülkeyi karşı karşıya getiren ekonomik bağlamda önemli bir mesele ise Bulgaristan'da kalan Türk mallarının Türkiye'ye getirilmesi sürecinde yaşanmıştır. Bu çerçevede sorunların çözümü konusunda atılan adımlar, fuar ve sergiler ile ticaret antlaşmalarının ülke ekonomilerine katkısı üzerinde durulmuştur.

2.1. Ticaret Antlaşmaları

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi durumlara bağlı olarak gelişme göstermiştir. II. Dünya Savaşı Bulgaristan'ı derinden, Türkiye'yi ise kısmi olarak etkilemiştir. Savaş süresince iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler kesilmeden savaşın sonuna değin devam etmiştir. Bu bakımdan yeni antlaşmalar imzalanmış veya eski antlaşmalar güncellenerek devam ettirilmiştir. 27 Mayıs 1935 tarihinde imzalanan odun kömürü ithali antlaşması 5 yıl sonra tekrar ele alınarak yenilenmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye'nin Bulgaristan'a verdiği 15.000.000 kiloluk odun kömürü kontenjanına beş milyon daha ilave edilerek 20.000.000 kiloya çıkarılmıştır. Adı geçen antlaşma 13 Mayıs 1940 tarihinde kabul edilmiş⁸⁴ ve antlaşmanın getirdiği ortamdan yararlanmak isteyen Bulgar Hükümeti bir heyet belirleyerek İstanbul'a göndermiştir. İstanbul'da, Bulgar ve Türk heyetleri arasında kömür ithal edilmesi konusunda görüş alışverişi yapılmıştır.⁸⁵ Gelişen ticari ilişkiler sayesinde 1935 tarihli ticaret antlaşmasına bağlı A bölümündeki⁸⁶ maddeler için takas süresini 6 aydan 1 yıla çıkartan antlaşma 28 Nisan 1941 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸⁷

Bu antlaşmaların getirmiş olduğu olumlu hava neticesinde 1940 yılına gelindiğinde Bulgaristan'ın Amerika'dan satın aldığı 90 kap makine yağı,⁸⁸ 70 varil ve 1250 sandık otomobil yağı, 12.000 kg madeni yağ ile 72 varil madeni yağın İstanbul'dan transit geçişi

84 Resmî Gazete, 18 Mayıs 1940, s. 13826; Düstur (1940), Üçüncü Tertib, C. 21, Teşrinisani (Kasım) 1939-Teşrinievvel (Ekim) 1940, Devlet Matbaası, Ankara, s. 822-823; BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 87.52.9; BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 87.52.9; Akşam, 13 Ağustos 1939, s. 2.

85 Vakit, 10 Mart 1940, s. 2.

86 A bölümünün birinci ve ikinci listesinde Türkiye'den Bulgaristan'a ihraç edilecek mallar yer almıştır. Birinci listede; taze yahut canlı balık, zeytin, zeytin yağı, kuru üzüm, kuru incir, portakal, palamut, palamut hülâsası yer almıştır. İkinci listede; havyar (50000 kg), balmumu (250000 kg), yün (350000 kg), kabuklu fındık (50000 kg), iç fındık (50000 kg), gayri safi kemik-boynuz tırnak (50000 kg), kuzu-koyun-keçi derisi (20000), pamuk (100000kg), susam (250000 kg)'ın miktarları belirtilmiştir. Liste üç ve dördte ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye ihraç edilecek ürünler belirlenmiştir. Üçüncü listede; gliserin, kaolin, hayvani tutkal, şeker pancarı tohumu ve dördüncü listede odun kömürü (15000000 kg), kaşkaval ve kaşar (100000kg), baş domuz (2000 kg) yer almıştır. Bkz; Resmî Gazete, 14 Haziran 1935, s. 5324.

87 Resmî Gazete, 6 Mayıs 1941, s. 879; Düstur (1941), Üçüncü Tertib, C. 22, Teşrinisani (Kasım) 1940-Teşrinievvel (Ekim) 1941, Devlet Matbaası, Ankara, s. 523-526; BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 94.16.16; Vatan, 18 Nisan 1941, s. 5; Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/3-33, Fihrist No: 1366.

88 BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 91.44.11.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

izin verilmiştir.⁸⁹ Bu dönemde Bulgaristan'dan ticari eşya değişikliğinde motorlara verilen 4 ton petrolün 6 tona çıkarılarak verilmesi Petrol Ofisi Genel Müdürlüğüne bildirilmiştir⁹⁰ Türkiye, Bulgaristan'a ticari anlamda kolaylık sağlarken Bulgaristan da Türkiye'de kışın çok sert geçmesinden dolayı artan kömür talebinin yerine getirilmesine yardımcı olmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1941 yılında 318 ton kömür getirilerek 58 tonu Beşiktaş, 55 tonu Fener, 108 tonu Kasımpaşa, 70 tonu Fındıklı iskelelerinde satılmıştır.⁹¹

Ticari ilişkileri daha da geliştirmek amacıyla Türk⁹² ve Bulgar heyetleri⁹³ Ankara'da bir araya gelmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda ticaret antlaşması⁹⁴ 27 Mart 1942 tarihinde imzalanmış⁹⁵ ve 3 Ağustos 1942 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca antlaşmanın 1 sene geçerli olacağı ve iki ülke bu sürenin bitmesine 2 ay kala antlaşmayı feshettiğini bildirmeye otomatik olarak uzayacağı belirtilmiştir.⁹⁶ Bu antlaşmayla birlikte aynı gün ek protokoller de yapılmış ve ticaretin Tablo 5 ve Tablo 6'de belirtilen ürünlere göre yapılacağı ifade edilmiştir.

Tablo 3: 1. Grup Mallar

Türk Emtiası (Mal)	Bulgar Emtiası (Mal)
Palamut	Mukavva
Palamut hulasası	Ambalaj kâğıdı
Yünlü paçavralar	Zimpara kâğıdı
Pamuklu paçavralar	Boğa
Tiftik	Tarama makinesi, dokuma tezgâhı, tarak, mekik, çırçır ve dokuma dingi
Damızlık at	Naftalin
Damızlık eşek	Kükürt
Damızlık boğa	Demir varil
Manda boğası	Kundura için tahta çivi
Sanayide kullanılan balık yağı	Demir çivi
Nohut	Kazma

89 BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 91.58.14.

90 BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.273.18.

91 Akşam, 16 Kanunuevvel (Aralık) 1941, s. 3.

92 Türkiye heyetinde; Dışişleri Bakanlığı Umumi Katipliğinin birinci yardımcısı, birinci sınıf orta elçi, Cevad Açıkalin ve Ticaret Bakanı Cahid Zamangil yer almıştır. Cumhuriyet, 28 Mart 1942, s. 1, 3; Ayın Tarihi, No: 100, Mart 1942, s. 36-37.

93 Bulgar Heyetinde; Bulgar Millî Bankası Müdürü Toşef'in başkanlığı altında İvan Görgief, Dr. Todor Kazarof, Dr. Peter Doçef, İvan Kasurof, Elçilik Ticaret Müsteşarı Taya Kartez yer almıştır. Cumhuriyet, 29 Mart 1942, s. 1.

94 Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan ticaret antlaşması 5 maddeden meydana gelmiştir. 1)Türk ve Bulgar malları karşılıklı olarak aşağıdaki maddelere göre Türkiye ve Bulgaristan'a takas yoluyla ithal olunacak. 2) Her takas uygulaması, iki ülkenin yetkili kurumlarının önceden izinlerine bağlı olacak, 3) Takas uygulaması teşkil edecek malların değeri, kara nakliyatında Franco İrsalat garı veya Franco hudut, deniz nakliyatında ise fab veya cif fiyatları üzerinden hesaplanacak. 4) İthalat ihracatı geçtiği takdirde ithalatçı yaptığı ithalatın bedelinin % 30'una muadil bir meblağı yerine göre Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına veya Bulgar Millî Bankasına yatırılacak. 5) Bu antlaşma 27 Mayıs 1935 tarihli Türk-Bulgar Ticaret Antlaşması ile eklerinin yerine geçecek ve 15 Nisan 1942 tarihinde yürürlüğe girecektir. Resmî Gazete, 8 Ağustos 1942, s. 3472; Düstur (1942), Üçüncü Tertib, C. 23, Teşrinisani (Kasım) 1941-Teşrinievvvel (Ekim) 1942, Devlet Matbaası, Ankara, s. 1671-1679; BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 98.35.7.

95 Cumhuriyet, 28 Mart 1942, s. 1,3.

96 Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/3-36, Fihrist No: 1580-9, Ek.1-10; Akşam, 17 Haziran 1942, s. 2.

Kreozat	Kürek
Susam	Orak
Tohumluk keten tanesi	Tırpan
Sanayide kullanılan keten tanesi	Kenevir soyma makinesi
Tohumluk kenevir tanesi, döküm	Seçme "Binte" patates tohumu
	Matbaa mürekkebi
	Pencere camı ve camdan mamul eşya
	Asetilen
	Sülfür dö karbon gibi kimyevi
	Müstühzarat
	Anilin boyalar

Tablo 4: 2. Grup Mallar

Türk Emtiası	Bulgar Emtiası
Kitre	Oduun kömürü
Balmumu	Karbonat dö potas
Deri Döküntüleri ve leş	Fayanstan mamul maddeler
Kemik döküntüleri	Fıçı tahtası
Taze veya canlı, kurutulmuş, tuzlu veyahut konserve balık	1. gurupta zikredilen gayri kimyevi müstahzarlar
Fıçı içinde balık yumurtası	Hayvani menşeli tutkal
Yaş ve kuru meyveler	Değirmen taşı
Tuzlu zeytin	Toprak boyalar
Çöven	Çanak, çömlek, künk gibi seramik eşya
Sumak, defne ve saire gibi Türk menşeli baharat	Nane ruhu
Günlük	Lavanta ruhu
	Kiremit, taş ve döşeme taşı
	Çakıl ve kum
	Mayalar

Yukarıda tablolarda gösterilen ürünlerin dışında olmak üzere ticareti kolaylaştırmak için 27 Mart 1942 tarihli Türk-Bulgar Ticaret Antlaşması'na 10 maddeden oluşan ilişik protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre; Türk ve Bulgar malları Tablo 5'te gösterilmiştir.⁹⁷

97 Resmî Gazete, 8 Ağustos 1942, s. 3472; Düstur (1942), Üçüncü Tertib, C. 23, Teşrinisani (Kasım) 1941-Teşrinievvel (Ekim) 1942, Devlet Matbaası, Ankara, s. 1671-1679; BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 98.35.7.

Tablo 5: Türk-Bulgar Antlaşmasına Bağlı Ek Liste

Türk Emtiası	Bulgar Emtiası
Kitre	Odun kömürü
Balmumu	Karbonat dö potas
Deri Döküntüleri	Kaolin ve mergel
Kemik Döküntüleri	Fayanstan mamul maddeler
Taze veya canlı, kurutulmuş, tuzlu veya konserve balık	Fıçı tahtası
Fıçı içinde balık yumurtası (Tarama)	Kimyevi müstahzarat
Taze veya kuru meyveler	Hayvani menşeli tutkal
Tuzlu zeytin	Değirmen taşı
Çöven	Toprak boyalar
Sumak, defne vesaire gibi Türk menşeli baharat	Çanak, çömlek, kürk gibi seramik eşya
Günlük	Nane ruhu
Yünlü ve pamuklu paçavra	Lavanta ruhu
	Kiremit, taş ve döşeme taşı
	Kum ve çakıl
	Naftalin
	Camlar ve cam mamulati
	Matbaa mürekkebi

Ticaretin geliştirilmesi anlamında ekonomik antlaşmalarının yapılmasının yanı sıra ticaret ağının zenginleştirilmesine önem verilmiştir. Bu amaçla ticaretin kara ve deniz yolundan sonra demir yolu ile yapılması için iki ülke yetkilileri arasında görüşmeler yapılmıştır. Türkiye adına Devlet Demiryolları Genel Müdür Yardımcısı Fuat Zincirkıran ile Hareket Dairesi Başkan Yardımcısı Ferid Bey Sofya'ya giderek Bulgaristan Devlet Demiryolları İdaresi yetkilileri ile görüşmüştür. İki taraf ortak konularda görüş birliğine vararak antlaşma imzalamıştır. Antlaşma ile Türk-Bulgar sınırından geçme meselesi sonuca bağlanmış ve her türlü nakliyatın yapılmasının sağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca demiryolu açıldığı tarihten itibaren her iki demiryolu idaresinin birbirlerinden gelecek vagonları beklemesi gerekeceği için vagon mübadelesi (değişimi) yapılacak, Sivilingrad'da ortak bir gar tesis edilerek her iki ülke tarafından ithal edilecek vagon miktarı hemen karşı tarafın demiryolları idaresince teslim edilecekti.⁹⁸

Ülkeler ticaret ağını zenginleştirme adına adımlar atarken diğer yandan da ticari ilişkiler antlaşmalar çerçevesinde ilerleme göstermiş ve Türkiye'den 1942 yılına kadar Bulgaristan'a tuzlu balık ihraç edilirken,⁹⁹ Bulgaristan'dan Türkiye'ye mangal kömürü,¹⁰⁰

98 Akşam, 24 Kanunuevvel (Aralık) 1941, s. 1.

99 Cumhuriyet, 22 İkinditeşrin (Kasım) 1939, s. 2; Cumhuriyet, 18 İkinditeşrin (Kasım) 1939, s. 2; 12 İkinditeşrin (Kasım) 1939, s. 2.

100 Cumhuriyet, 22 İkinditeşrin (Kasım) 1939, s. 2; Cumhuriyet, 8 Birincikanun (Aralık) 1939, s. 2; Cumhuriyet, 17 İkinditeşrin (Kasım) 1939, s. 2; Cumhuriyet, 3 Birinciteşrin (Ekim) 1939, s. 2; Cumhuriyet, 16 Birincikanun (Aralık) 1941, s. 2; Cumhuriyet, 16 Eylül 1941, s. 2; Cumhuriyet, 8 Birincikanun (Aralık) 1942, s. 2; Cumhuriyet, 15 Eylül 1942, s. 2; Cumhuriyet, 13 Eylül 1942, s. 3.

damızlık inek ithal edilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca Türk ve Bulgar heyetleri arasındaki yeni antlaşmaya göre ise; Türkiye, Bulgaristan'dan 25.000 ton mangal kömürü ithal edecek, buna karşılık Bulgaristan'a balmumu, tuzlu ve taze balık ihraç edecekti.¹⁰²

Görüldüğü üzere yapılan antlaşmalarla ticaret ağı çeşitlendirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Farklı alternatif yolların da devreye sokulmasıyla birlikte ticaret hacminin artırılması sağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında antlaşmaların imzalanması ticari ilişkilere canlılık kazandırmıştır. İki ülkenin ticaret ofislerinin başını çektiği ekonomik hamlelerde Türk Ticaret Ofisi, Bulgar firmaları ile pamuğa karşılık pamuk ipliği ithali için 1.000 ton pamuğa karşılık 8.5 ton pamuk ipliğinin alınması için antlaşma yapmış¹⁰³ ve bu antlaşma ilerleyen dönemde yenilenmiştir.¹⁰⁴ İki ülkenin ticari ilişkileri genellikle Türkiye'den balık, Bulgaristan'dan Bulgar kömürü getirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Gazetelerde de 1944 yılında ihraç edilen balık oranında kömür getirilmesi kararı alındığı ve İstanbul'a 600 ton kömür getirildiği haberleri yer almıştır.¹⁰⁵ Kömür getirilmesine 1945 yılında da devam edilmiş ve ilk olarak 105 ton,¹⁰⁶ daha sonra da 360 ton ithal edilerek İstanbul'un belirli semtlerinde satışa sunulmuştur.¹⁰⁷ Savaşın sürdüğü 6 yıl boyunca gerçekleştirilen ticaret sayesinde Bulgaristan'ın Türkiye ekonomisi üzerindeki toplam ihracat payı % 1.1 ve ithalat içindeki payı % 1.3 olmuştur.¹⁰⁸

2.2. Fuar ve Sergiler

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki komşuluk ilişkileri çerçevesinde iki ülkenin ürünlerinin tanıtıldığı fuar ve sergiler önemli yer tutmuştur. Bu bakımdan iki devletin temsilcileri Bulgar Halk Bankaları Birliği'nin 25. yıl dönümü, Filibe sergisi ile Plovdik fuarlarına katılmıştır.

Türkiye, Sofya'da bulunan Bulgar Halk Bankaları Birliği'nin 25. yılı dolayısıyla yapılacak kongreye davet edilmiştir. Kongreye Türkiye'yi temsilen Türk Kooperatifçiliği Cemiyeti adına heyet başkanı olarak Trabzon Milletvekili Sırrı Day, üyeler Tokat Milletvekili Hasip Aytuna ile Halk Bankası Genel Kâtibi Mitat Gürsu'nun katılacağı açıklanmıştır. Ayrıca adı geçen kişilere 300 Türk lirasının yanı sıra diplomatik pasaportun verilmesi uygun görülmüştür.¹⁰⁹ Türk heyetindeki üyeler Sofya'ya ulaştığında Türkiye'nin Sofya elçisi Şevki Berker başta olmak üzere elçilik ve Bulgar Halk Bankaları Birliği'nin genel müdür ve yardımcıları tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Kongre 30 Haziran 1940 tarihinde saat 10.00'da Sofya'da Bulgarya salonunda, Türkiye'nin dışında Yugoslavya, Romanya, Macaristan, Rusya heyetlerinin katılımıyla açılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasında söz alan Bulgar Bankaları Birliği Başkanı Gopodin Mişaykof, halk bankalarının 25 sene boyunca yaptığı işlerin sonucunda elde ettiği başarılarından bahsetmiş ve Bulgar kooperatifçiliğinin gelişiminden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Türk heyetinin başkanı Sırrı Day da

101 Cumhuriyet, 26 Şubat 1939, s. 7.

102 Akşam, 16 Eylül 1942, s. 1; Akşam, 8 Kanunuevvel (Aralık) 1942, s. 2; Akşam, 22 Eylül 1942, s. 3.

103 Cumhuriyet, 15 Temmuz 1943, s. 2.

104 Cumhuriyet, 23 Temmuz 1943, s. 3

105 Akşam, 15 Kanunuevvel (Aralık) 1944, s. 3.

106 Akşam, 15 Şubat 1945, s. 3.

107 Bulgaristan'dan getirilen kömürler kilosu 10 kuruşa alınıp getirilmiş, ancak İstanbul'a getirilmesi 15.5 kuruşa mâl olmuştur. Bu kömürler İstanbul'un çeşitli semtlerinde 17.5- 18 kuruş ile 20 kuruş arasında satışa sunulmuştur. Akşam, 29 Nisan 1945, s. 3.

108 TÜİK, a.g.e., s. 447, 461.

109 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 205.816.4.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

söz alarak Bulgar komşularının bu sahadaki başarılarını hayranlıkla takip ettiklerini ifade ettikten sonra Bulgar yetkilileri tebrik ederek konuşmasına son vermiştir. Kongre dışındaki saatlerde ziyafet verilmiş, inceleme ve gezi amaçlı seyahatler yapılmıştır. Bu esnada özellikle Bulgar yetkililerin Türk heyetine çok misafirperver şekilde davranması dikkat çekmiştir.¹¹⁰ Samimi bir şekilde sona eren kongrenin ardından Türk heyeti Ankara'ya dönmüştür.¹¹¹ Etkinlik iki ülke ilişkilerinin gelişimine katkıda bulunmuş, dostluk ve iyi niyet duygularını güçlendirmiştir.

Türkiye ve Bulgaristan'ın II. Dünya Savaşı eksenli politikası sonrası durağan bir şekilde devam eden ilişkiler Filibe Numune Sergisi¹¹² süresince de kendini göstermiştir. Sergiye Türkiye'yi temsil etmesi ve kendir sayma, ev, köy dokumacılığı makine ve malzemesini incelemesi için mühendis İbrahim Akçura görevlendirilmiştir.¹¹³ Türkiye'nin fuara katılması Bulgar yetkilileri tarafından olumlu karşılanmış ve ilişkilerin geliştirilmesi adına iki taraf da bu durumu bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Fuar sebebiyle verilen çay ziyafetinde de somut olarak görülen yaklaşım neticesinde Türkiye'nin fuara katılması¹¹⁴ iki ülke dostluğunun tarihi bağlarla birbirlerine bağlı olduklarını ortaya koymuştur.

2.3. Bulgaristan'da Kalan Türk Malları Meselesi

II. Dünya Savaşı esnasında safların belirginleşmeye başladığı 1941 yılından sonra Türkiye ile Bulgaristan arasında en önemli konu Türkiye'nin yurt dışından ithal ettiği ürünlerin Bulgaristan limanlarından getirilmesi olmuştur. Sorunun çözümü adına iki devlet olumlu adım atmış¹¹⁵ ve mesele Türkiye tarafından gönderilen tren ve vapurlarla ithal mallar yurda getirilerek çözüme kavuşturulmuştur. Süreci örneklendirmek açısından ilk olarak 1942 yılından itibaren Türkiye, Burgaz ve Sivilingrad'daki ithalat mallarını vapurlarla yurda getirmiştir.¹¹⁶ Belirli aralıklarla devam eden ithal malların getirilmesi savaşın sonuna yaklaşıldıkça daha da önem kazanmıştır. Türkiye, 1944 yılı içerisinde Orta Avrupa'dan ithal edip Bulgaristan limanlarında kalan mallarını Sivilingrad'dan yük trenleri, Tuna'dan araçlar vasıtasıyla getirmiştir.¹¹⁷

Türkiye'nin Bulgaristan'da çok fazla ürünü olduğu için Türkiye İthalatçı ve İhracatçı Birlikleri Umumi Kâtipliği de devreye girerek konu hakkında bir tebliğ yayınlamıştır. Buna göre; *"Bulgaristan'da kalan ithal ve ihraç mallarımızın memlekete getirilmesi için bu defa mahallinde yapılmakta olan teşebbüs sırasında kullanılmak üzere gerekli vesikaların elde bulundurulmasına ihtiyaç hâsıl olduğundan, birliklerimizin iştigal mevzuuna girmesini, bu gibi malları olan ithalatçı ve ihracatçıların bizzat veya telefonla irtibat servisimiz şefliğine hemen müracaat ederek, kendilerinden istenilen vesikaları 9/2/1945 tarihli Cuma gününden evvel vermeleri rica olunur."* denilmiştir.¹¹⁸ Ayrıca Bulgar Sanayiciler Birliği de

110 Cumhuriyet, 15 Temmuz 1940, s. 3.

111 Akşam, 15 Temmuz 1940, s. 3.

112 İlk Filibe Numune sergisi 1933'te komşu ülkelerin ürünlerini tanıtmayı amaçlıyla yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren her sene devam eden sergide teşhir edilen ürünlerin sayısı 1938 senesine kadar 422'den 1948'e yükselmiş ve ziyaretçilerin sayısı da 120.000'den 205.000'e yükselmiştir. Akşam, 10 Nisan 1939, s. 5.

113 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 98.33.13.

114 Akşam, 1 Mart 1942, s. 1.

115 Türkiye ve Bulgaristan, Bulgaristan'da kalan ithalat mallarının getirilmesi için anlaşmaya varmıştır. Akşam, 10 Mayıs 1944, s. 1.

116 Akşam, 8 Eylül 1942, s. 3.

117 Akşam, 6 Mayıs 1944, s. 1.

118 Cumhuriyet, 3 Şubat 1945, s. 5.

hükümetlerinden izin alarak Bulgar sanayii için gerekli olmayan makinelerin Türkiye gibi ülkelere ihraç edebileceğini açıklamıştır.¹¹⁹

Türkiye, Bulgaristan'daki kalan mallarını getirmeye devam etmiş ve hatta taşıma işinin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için Devlet Demiryolları Harekât Dairesi müfettişlerinden Zübeyir Akçadurak¹²⁰ ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Müşavirlerinden Hasan Sürur'u görevlendirmiştir.¹²¹ Savaşın bitimine yakın iki ülke ilişkilerinin kesilmesi nedeniyle Başbakanlık, kendisine bağlı bakanlık ve dairelerden Bulgaristan'da ithal malın kalıp kalmadığını sormuştur. İlgili kurumlar arasında yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstatistik Genel Müdürlüğü, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Umumi Murakabe Heyeti (Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu), Devlet Şurası, Basın-Yayın Müdürlüğü, Dışişleri Bakanlığı Başbakanlığa gönderdiği belgede Bulgaristan'da herhangi bir ithalat malın kalmadığını belirtmiştir.¹²² Türkiye için önem arz eden malların Bulgaristan'dan getirilmesi meselesi iki ülkenin karşılıklı anlayışla hareket etmeleri sonucunda sorunsuz bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti sonrası Türkiye ve Bulgaristan arasındaki siyasi, kültürel, ekonomik ilişkilerin temelleri 1925 yılında yapılan dostluk antlaşması ile atılmıştır. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye'nin Balkanlara yönelik iyi komşuluk ve dostluk siyaseti sayesinde bu coğrafyada yer alan ülkelerle barış içinde yaşanılmıştır. Ancak Bulgaristan ile Türk azınlığı meselesi ile ilgili olarak sorunlar yaşansa da iki devlet yöneticilerinin olaylar karşısında soğukkanlı ve ılımlı tavrı bu konudaki gerginliklerin son bulmasını sağlamıştır. Atatürk'ün vefatı sonrasında başlayan II. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve Bulgaristan farklı politikalar izlemiştir. Fakat bu durum bile iki ülkenin sosyal ve ekonomik ilişkilerinin devam etmesine engel olmamıştır.

Çalışmada belirtildiği üzere deprem, sel gibi doğal afetler yaşayan Türkiye ve Bulgaristan birbirine maddi ve manevi anlamda destek olmuştur. Bulgaristan'da Selvievo'da yaşanan sel felaketinde Türkiye Kızılay vasıtasıyla yardımda bulunmuş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Kral III. Boris'e "Yanınızdayız" mesajını içeren telgraf gönderilmiştir. Türkiye'de 1939 yılından itibaren İzmir-Dikili, Erzincan, Adapazarı-Hendek, Samsun ve civarında adeta deprem silsilesi meydana gelmiştir. Bu depremler sonrasında çok büyük sayıda can ve mal kaybı yaşanmıştır. Komşu Bulgaristan'dan Kral III. Boris, Başbakan Kösevinof; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Refik Saydam ve Büyükelçi Şevki Berker'e taziyelerini bildirmiştir. Aynı zamanda Bulgaristan inşaat malzemesi, gıda ürünleri ve çocuklara oyuncak göndermiştir. İki ülke arasındaki başka bir sosyal gelişme de kendi tarihleri açısından öneme sahip günlerin kutlanması, kişilerin tebrik edilmesi ve bu kişilerin cenaze merasimlerine karşılıklı katılımın sağlanmasıdır. Türkiye'de bayram olarak kutlanan 29 Ekim ve 30 Ağustos günlerine Bulgar yetkililer, Bulgaristan'da Kral III. Boris'in tahta çıktığı gün yapılan kutlamalara da Türk yetkililer katılmıştır. Türkiye'nin Başbakanı olarak görev yaparken hayatını kaybeden Refik Saydam ile Bulgaristan'da Kral olan III.

119 Cumhuriyet, 8 Şubat 1945, s. 3.

120 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 107.105.13.

121 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 107.108.14.

122 BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 28.16.3.2.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

Boris'in cenaze törenlerine heyetler halinde iştirak edilmesi kişilere duyulan saygıdan daha çok devletlerin birbirine duyduğu saygı ve dostluktan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Türkiye ve Bulgaristan'ı olumsuz anlamda karşı karşıya getiren konuların arasında Bulgaristan'daki Türklerin eğitim konusunda yaşadığı sıkıntılar yer almıştır. Burada Bulgaristan'ın Türk okulları üzerindeki giderek artan baskısı Türk okullarının bir bir kapanmasıyla etkisini göstermiştir. Türklerin elçilik vasıtasıyla Türkiye'den istedikleri maddi destekler tam olarak karşılık bulmasa da yardımlar yapılmıştır. Ancak okul çağındaki birçok Türk çocuğu eğitim-öğretimden yoksun kalmıştır. Diğer taraftan Türk okullarında Latin harfleri ile eğitimin yapılması adına Bulgar Hükümeti gerçekçi adımlar atmış ve din dersleri dışındaki derslerin Latin harfleri ile yapılmasını kanunla güvence altına almıştır.

Sosyo-kültürel anlamda yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler yaşanırken ekonomi ile ilgili olarak yeni ticaret antlaşmaları imzalanmış, eski antlaşmalar yenilenerek süreleri uzatılmıştır. Ancak yapılan antlaşmaların iki ülkenin ekonomisine de ciddi katkı yapmadığını söyleyebiliriz. Yine de Türkiye ve Bulgaristan ticaret hacmini geliştirebilmek amacıyla kara ve deniz yolundan sonra demir yolunu da devreye sokmak için antlaşma yapmıştır. Ticari çeşitliliği zenginleştirmek, iki ülkenin ekonomisine katkı sağlamak, ülkelerin birbirlerinin ürettikleri ürünleri tanıma ve tanıtmaya açısından önemli olan fuar ve sergi gibi organizasyonlara katılımının sağlanması da iktisadi açıdan yararlı etkinlikler olmuştur. Buralarda Türk ve Bulgar yetkilileri yapmış oldukları konuşmalarda dostluğun güçlendirilmesi, iş birliğinin artırılması adına olumlu mesajlar vermiştir.

II. Dünya Savaşı'nın şiddetinin gittikçe arttırdığı dönemde Türkiye'nin tarafsızlığını koruyup Bulgaristan'ın ise mihver devletlerin safında savaşa katılmasına rağmen iki ülke ilişkileri kesilmemiştir. Bu yıllarda hem kültürel hem de ticari ilişkilerin devam ettiğini yapılan antlaşmalardan, gerçekleşen fuar, sergi gibi etkinliklere tarafların birbirlerini davet etmelerinden anlıyoruz. Artık savaşın sonuna gelmiş ve savaşı kazanacak tarafların belli olmaya başladığı dönemde Türkiye müttefik devletler safında savaşa katılarak Bulgaristan'ın içinde bulunduğu mihver devletlerine savaş ilan etmiştir. Bu kararın ardından Türkiye ile Bulgaristan arasındaki her türlü ilişki kesilmiştir. Bu yaşanan krizden dolayı Türkiye, yurt dışından ithal ettiği ürünlerin Bulgaristan'da kalmaması için kurumları aracılığıyla harekete geçmiştir. Yapılan inceleme ve kurumlardan gelen rapor sonucunda Türkiye'nin hiçbir malının Bulgaristan'da kalmadığı ortaya çıkmıştır. Savaşın sürdüğü 6 yıl boyunca Türkiye ve Bulgaristan ilişkileri çok fazla gerginlik yaşanmadan devam etmiştir. Karşılıklı sosyal ve ekonomik ilişkiler dostluk çerçevesinde ilerlemiştir. Olumsuz durumlarda da iki ülke, devlet geleneklerine bağlı olarak iş birliğini ön planda tutarak hareket etmiştir.

Kaynakça

1. ARŞİVLER

1.1. Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/3-33, Fihrist No: 1366.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/3-36, Fihrist No: 1580-9.

1.2. Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 28.16.3.2.
BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 143. 21. 12.
BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 178.234.2.
BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.273.18.
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 240.618.10.
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 241.630.2.
BCA, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 241.630.29.
BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 241.631.29.
BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 243.641.7.
BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 243.645.20.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 43.14.1.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 87.52.9.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 91.44.11.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 91.58.14.
BCA, Fon Kodu: 30. 18. 01.02., Yer No: 91.67.17.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 94.16.16.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 98.35.7.
BCA, Fon Kodu: 30. 18.01.2, Yer No: 98.33.13.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.1, Yer No: 12.75.6.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.2, Yer No: 107.105.13.
BCA, Fon Kodu: 30.18.01.2, Yer No: 107.108.14.
BCA, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 2.13.2.
BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 205.816.4.

2. RESMİ YAYINLAR

- Ayın Tarihi*, No: 71, Birinciteşrin (Ekim) 1939.
Ayın Tarihi, No: 75, Şubat 1940.
Ayın Tarihi, No: 76, Mart 1940.
Ayın Tarihi, No: 79, Eylül 1939.
Ayın Tarihi, No: 83, Birinciteşrin (Ekim) 1940.
Ayın Tarihi, No: 84, Sonteşrin (Kasım) 1940.
Ayın Tarihi, No: 87, Şubat 1941.
Ayın Tarihi, No: 100, Mart 1942.
Ayın Tarihi, No: 115, Haziran 1943.
Ayın Tarihi, No: 119, Birinciteşrin (Ekim) 1943.
Ayın Tarihi, No: 121, İlkanun (Aralık) 1943
Düştur (1940), Üçüncü Tertib, C. 21, Teşrinisani (Kasım) 1939-Teşrinievvel (Ekim) 1940,
Ankara: Devlet Matbaası.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

Düstur (1941), Üçüncü Tertib, C. 22, Teşrinisani (Kasım) 1940-Teşrinievvel (Ekim) 1941, Ankara: Devlet Matbaası.

Düstur (1942), Üçüncü Tertib, C. 23, Teşrinisani (Kasım) 1941-Teşrinievvel (Ekim) 1942, Ankara: Devlet Matbaası.

<http://web.archive.org/web/20111208155500/http://www.koeri.boun.edu.tr:80/sismo/default.htm>, Erişim Tarihi: 24.08.2017.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601310.pdf, Erişim Tarihi: 23.08.2017.

Resmî Gazete, (23 Nisan 1341 (1925))

Resmî Gazete (18 Haziran 1930)

Resmî Gazete, (14 Haziran 1935)

Resmî Gazete, (18 Mayıs 1940)

Resmî Gazete (6 Mayıs 1941)

Resmî Gazete (8 Ağustos 1942)

TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 18, B. 106, Tarih: 19.04.1341 (1925).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. 7, B. 38, C. 3, Tarih: 21.06.1943.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. 7, B. 40, C. 4, Tarih: 25.06.1943.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. 7, B. 7, C. 6, Tarih: 29.11.1943.

TÜİK (2009), İstatistik Göstergeler (1923-2009), Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

3. GAZETELER

Akşam (10 Nisan 1939)

Akşam (14 Temmuz 1939)

Akşam (23 Temmuz 1939)

Akşam (13 Ağustos 1939)

Akşam (17 Teşrinisani (Kasım) 1939)

Akşam (15 Temmuz 1940)

Akşam (16 Kanunuevvel (Aralık) 1941)

Akşam (24 Kanunuevvel (Aralık) 1941)

Akşam (1 Mart 1942)

Akşam (17 Haziran 1942)

Akşam (11 Temmuz 1942)

Akşam (8 Eylül 1942)

Akşam (22 Eylül 1942)

Akşam (16 Eylül 1942)

Akşam (8 Kanunuevvel (Aralık) 1942)

Akşam (23 Haziran 1943)

Akşam (4 Eylül 1943)
Akşam (12 Eylül 1943)
Akşam (31 Teşrinievvel (Ekim) 1943)
Akşam (6 Mayıs 1944)
Akşam (10 Mayıs 1944)
Akşam (2 Kanunuevvel (Aralık) 1944)
Akşam (15 Kanunuevvel (Aralık) 1944)
Akşam (15 Şubat 1945)
Akşam (29 Nisan 1945)
Akşam (5 Kasım 1945)
Akşam (6 Kasım 1945)
Cumhuriyet (15 İkincikanun (Ocak) 1939)
Cumhuriyet (26 Şubat 1939)
Cumhuriyet (3 Temmuz 1939)
Cumhuriyet (14 Temmuz 1939)
Cumhuriyet (23 Eylül 1939)
Cumhuriyet (26 Eylül 1939)
Cumhuriyet (3 Birinciteşrin (Ekim) 1939)
Cumhuriyet (12 İkinciteşrin (Kasım) 1939)
Cumhuriyet (17 İkinciteşrin (Kasım)1939)
Cumhuriyet (18 İkinciteşrin (Kasım) 1939)
Cumhuriyet (22 İkinciteşrin (Kasım) 1939)
Cumhuriyet (8 Birincikanun (Aralık) 1939)
Cumhuriyet (28 Birincikanun (Aralık) 1939)
Cumhuriyet (31 Birincikanun (Aralık) 1939)
Cumhuriyet (3 İkincikanun (Ocak) 1940)
Cumhuriyet (27 İkincikanun (Ocak) 1940)
Cumhuriyet (15 Temmuz 1940)
Cumhuriyet (18 Şubat 1941)
Cumhuriyet (19 Şubat 1941)
Cumhuriyet (16 Eylül 1941)
Cumhuriyet (16 Birincikanun (Aralık) 1941)
Cumhuriyet (28 Mart 1942)
Cumhuriyet (29 Mart 1942)
Cumhuriyet (13 Eylül 1942)
Cumhuriyet (15 Eylül 1942)
Cumhuriyet (8 Birincikanun (Aralık) 1942)

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

Cumhuriyet (15 Temmuz 1943)

Cumhuriyet (23 Temmuz 1943)

Cumhuriyet (28 İkinciteşrin (Kasım) 1943)

Cumhuriyet (30 Birinciteşrin (Ekim) 1943)

Cumhuriyet (3 Şubat 1945)

Cumhuriyet (8 Şubat 1945)

Cumhuriyet (26 Ekim 1945)

Cumhuriyet (31 Ekim 1945)

Yeni Sabah (31 Ağustos 1940)

Vakit (8 Mart 1940)

Vakit (10 Mart 1940)

Vatan (18 Şubat 1941)

Vatan 18 Nisan 1941)

Vatan (19 Şubat 1941)

4. KİTAP ve MAKALELER

Bıçaklı, Hüseyin Avni (1988), "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1919-1938)", Ankara: *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Doktora Tezi.*

Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı (1988), (Haz.) Norveç Helsinki Komitesi, (çev.) Prof. Dr. Yaşar Yücel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çevik, Zeki (2014), "Bulgaristan'ın Üç Döneminde Yaşayan Mümin Özer'in Anıları (1927-1950)", *Turkish Studies*, C. 9/10, s. 1267-1288.

Haçin, İlhan (2014), "1939 Büyük Erzincan Depremi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXX, S. 88, s. 37-69.

Karagöz, Âdem (1945), *Bulgaristan Türk Basını 1879-1945*, İstanbul: Üniversite Matbaası.

Keskioğlu, Osman (1985), *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Kemaloğlu, Ayşegül İnginar (2016), "II. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'da Türk Azınlığı", İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası, (Y.Hazır.); Nesrin Sarıahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, İstanbul, s. 299-307.

Memişoğlu, Hüseyin (1992), *Bulgaristan Türklerinin Eğitimi*, Ankara: Şafak Matbaası.

Ökçün, A. Gündüz-Ökçün, Ahmet R. (1997), *Türk Antlaşmaları Rehberi 1920-1973*, Ankara.

Öksüz, Hikmet (200), "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", *Atatürk Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, C. III, S. 1, s. 169-188.

Öksüz, Hikmet (2002), "Atatürk Dönemi'nde Balkan Politikası (1923-1938)", *Türkler*, C. 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 625-642.

Sarıkoyuncu, Ali (2002), *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yayınları.

Sarkoyuncu Değerli, Esra (2005), "Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya İlişkileri Ateşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)", Ankara: *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.*

- Sarıkoyuncu Değerli, Esra (2009), *Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk*, Kütahya: Ekspres Matbaacılık.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra-Karakuzu, Hasan (2016), "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 57, s. 313-342.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra-Karakuzu, Hasan (2017), "II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", *Geçmişten Günümüze Göç*, C. 1, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-17-01, s. 319-327.
- Şimşir, Bilal (1986), *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Birinci Basım, İstanbul. Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, Bilal (2010), "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", *Uluslararası Suçlar ve Tarih (Altı Aylık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi)*, S. 9-10, s. 5-42.
- Toğrol, Beğlan (1989), *112 Yıllık Göç (1878-1989)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Yavuz, Rengin (2019), "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 221-232.